

ФИЛАТЕЛИСТА FILATELISTA

ЧАСОПИС САВЕЗА ФИЛАТЕЛИСТА СРБИЈЕ

U OVOM BROJU

- ◆ Slobodan Šotra: *Geneza manipulativnog postupanja sa poštanskim pošiljkama u obnovljenoj Srbiji (1804-1840)* ◆ Prof. Tanasije Ž. Ilić: *Odbrana Zemuna od kuge u Beogradu i Srbiji 1814. godine (nastavak)*
- ◆ Vojislav Begović: *Konzervacija i restauracija starih pisama*
- ◆ Prof. dr Milan Radovanović: *Neke osobenosti žiga vojne pošte 999*
- ◆ Vukadin Dimitrijević: *Falsifikati vojnih žigova i pečata*
- ◆ dr Mirko Caran: *Upotreba žigova u neovlašćenom posedu* ◆ Dr Jovan Veličković: *Prevare sa prospekima za najavu novih maraka* ◆ Prim. dr Aleksandar Brusin: *Marke s luminiscentnim odsjajem* ◆ Jovan Reljin, Bogdan Petrović: *Miodrag R. Vuković, Katalog celina jugoslovenskih zemalja Tom I knjiga 1, Srbija 1873-1921, Beograd 2000.* ◆ Jovan Reljin: *Nova izdanja ZJPTT*

ФИЛАТЕЛИСТА FILATELISTA

ЧАСОПИС САВЕЗА ФИЛАТЕЛИСТА СРБИЈЕ

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Јован Величковић, Војин Вишацки, Душан Јањетовић,
Богдан Петровић, Јован Ристић (председник), Јован Рељин
Мирко Царан

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Војислав Беговић

СЕКРЕТАР УРЕЂИВАЧКОГ ОДБОРА

Ференц Молнар

САДРЖАЈ

Slobodan Šotra: <i>Geneza manipulativnog postupanja sa poštanskim pošiljkama u obnovljenoj Srbiji (1804-1840)</i>	2
Prof. Tanasije Ž. Ilić: <i>Obrana Zemuna od kuge u Beogradu i Srbiji 1814. godine (nastavak)</i>	19
Vojislav Begović: <i>Konzervacija i restauracija starih pisama</i>	31
Prof. dr Milan Radovanović: <i>Neke osobenosti žiga vojne pošte 999</i>	36
Vukadin Dimitrijević: <i>Falsifikati vojnih žigova i pečata</i>	41
dr Mirko Caran: <i>Upotreba žigova u neovlašćenom posedu</i>	47
dr Jovan Veličković: <i>Prevare sa prospektima za najavu novih maraka</i>	49
Prim. dr Aleksandar Brusin: <i>Marke s luminiscentnim odsjajem</i>	52
Jovan Reljin, Bogdan Petrović: <i>Miodrag R. Vuković: Katalog celina jugoslovenskih zemalja Tom I knjiga 1, Srbija 1873-1921, Beograd 2000.</i>	55
Jovan Reljin: <i>Nova izdanja ZJPTT</i>	57
Iz Predsedništva SFS: <i>Pred nastavak Skupštine SFS</i>	60

ZAŠTIĆENE ŽIVOTINJSKE VRSTE

JUGOSLAVIJA

PROTECTED ANIMAL SPECIES

GESCHÜTZTE TIERARTEN

2001

ESPÈCES ANIMALES PROTÉGÉES

Zaštićene životinjske vrste: Nova izdanja ZJPTT.

GENEZA MANIPULATIVNOG POSTUPANJA SA POŠTANSKIM POŠILJKAMA U OBNOVLJENOJ SRBIJI (1804-1840)

Slobodan Šotra

Organizovanje prenosa poštanskih pošiljaka u obnovljenoj Srbiji, period od 1804. do uvođenja javnog poštanskog saobraćaja 25/5/1840. god., bilo je tema mnogih prigodnih članaka, studija, monografija, i sl. Namera je da filatelističku javnost podsetim na neka dosadašnja saznanja i dopunim novim do kojih sam došao dugogodišnjim bavljenjem ovom temom.

Pokušavajući da sistematizujem sopstvenu zbirku, pažnju su mi privukli određeni upisi i oznake (“iz mesta”, instrukcije za prenos, ... do potpune poštanske i sanitetske manipulacije) na poštanskim pošiljkama prenošenim kurirskom – tatarskom službom u organizaciji i pod nadzorom Srpske Administrativne Uprave (period 1804-1840). Nije poznata jedinstvena uredba (propis) o vršenju takvih manipulativnih poslova (preuzimanje – prenos - isporuka), do uvođenja javnog poštanskog saobraćaja u Srbiji. To ne znači, da takvih manipulativnih postupaka u praksi nije bilo; naprotiv, potvrda su sačuvani poštanski objekti sa upisima i instrukcijama za određena postupanja. Pretpostavljam da je do toga dolazilo iz sledećih razloga:

- (1) Blizina Austrije i zemunske pošte preko koje je obavljan dinamičan poštanski saobraćaj, dovelo je do preuzimanja određenog postupanja po ugledu na austrijsku tatarsku službu i Zemunski kontumac (karantin); takođe je značajan i uticaj turskog nasleđa.
- (2) Delimično je tačno da u Srbiji (1804–1840) jedinstvenih propisa o manipulativnom postupanju nije bilo, ali činjenica je:
 - (a) u okviru tada donošenih propisa ima paragrafa, koji se odnose na postupanje sa poštom; npr. već 1807 u Karadorđevom “Kriminalnom zakonu” u § 17 nalazi se odredba “Nalaže se svakom Srbinu, a osobito seoskom kmetu kako bi pismo u selo došlo da se taki dade kmetu, u koje mu drago doba bilo i kmet taj čas da taj ga šalje kud i kome ... koji bi se usudio ... zadržati, taj podleži 50 štapova trpeti”; ovo je prva poznata zvanična odredba o postupanju sa pismima, a o obaveznosti primene iste govori i predviđena kaznena odredba u slučaju njenog nepoštovanja;
 - (b) iščitavanjem Protokola: “Kopije pisama i uredaba Gospodarevi” (reč je o knjizi - Protokolu Miloševe “Knjažeske kancelarije” 1815–1839, u izdanju SANU za 1824-1825) našao sam određen broj naredbi i instrukcija o postupanju sa poštanskim pošiljkama, a koje

je Knjaz upućivao svojim podanicima – učesnicima u lancu organizovanog prenosa pisama (npr. menzuladžijama, skeledžijama, tatarima, direktorima i nadzornicima karantina i sastanaka, svojim sekretarima u Beogradu..., knezovima nahijskim, seoskim kmetovima...). Smatram da su ove Knjaževe pismene naredbe - instrukcije o radu, imale snagu zvanične uredbe, podanici su ih bez pogovora sprovodili i o tome redovno izveštavali. Za neizvršenje bile su predviđene kaznene mere. Uostalom Knjažev mehanizam sprovođenja lične vlasti u Srbiji funkcionisao je na ovaj način. S druge strane, uspostavlja se praksa da rad pojedinih institucija, službi, pravila o radu ..., otpočinje na osnovu ovakvih naredbi, a kad se vremenom pokaže potrebnim i praktičnim, donosila bi se odgovarajuća zvanična uredba. Ima mnogo primera: institucija Karantina (prvi radili nekoliko meseci 1831.godine, zatim od 1836-1837. do ukidanja oko 1865. godine - Uredba doneta 1841), Javna Pošta (otpočela sa radom 25/5/1840. godine - Zakon donet 1843. godine) itd.

Pre nego što pokušam da objasnim genezu upisa manipulativnog postupanja i prikažem poštanske objekte koji to ilustruju, želeo bih ukratko da podsetim na već poznato.

Uviđanje potrebe za organizovanim prenosom pisama u Srbiji poklapa se sa nastankom i razvitkom mlade administrativne uprave, kako Karađorđeve tako i Miloševe Srbije. Dobro se znalo, od samog početka, da nivo organizovanja administrativne uprave neposredno zavisi i biva određen nivoom organizovanosti poštanske komunikacije. Ukratko rečeno, potreba za primanjem i slanjem informacija (poruka, obaveštenja, naredaba, itd.) u ono vreme nije bila manja nego danas. U vremenu o kome govorim, poštanska komunikacija bila je jedini mogući način prenosa informacija na daljinu; usmeni prenos poruka za državne poslove nije korišćen (razlog: obaveza očuvanja tajnosti poruke i očuvanje pisanog traga).

To je razlog što je među prvim brigama tadašnjih narodnih starešina bilo obezbeđivanje urednog i sigurnog prenošenja naredbi i vesti. Uspostavljanje organizacije za prenos pisama podignuto je na najviši nivo odlučivanja: za vreme Karađorđa, na Skupštini u Beogradu, 2. januar 1811. godine, usvojen je projekat reorganizacije državne vlasti u Srbiji, a za pravilno obavljanje državnih poslova Skupština je odredila prava i dužnosti. Na osnovu te odluke, Karađorđe je izdavao diplome vojvodama - nahijskim starešinama... U tim diplomama nalaze se prvi zvanični pomeni o uspostavljanju srpskih menzulana. Tako 11/1/1811. Karađorđe izdaje diplomu vojvodi Aksentiju Milovanoviću, starešini Beogradske nahije, u kojoj pored ostalog piše: "naredite dve mezulane, jednu u Beogradu drugu u Ostružnici u kojoj hoćete imati 4 konja i 3 mezuldžije." Ovo navodi na postavljanje

pitanja o postojanju menzulana i pre zvanično ustanovljene prve srpske menzulane u Beogradu 1811, da bi se došlo do pouzdanog odgovora: da li je pre Skupštine održane u Beogradu 1811, postojao organizovani prenos pisama? Odgovor su sačuvani poštanski objekti prenošeni u tom periodu.

O pitanju postojanja srpskih menzulana pre 1811. govori delo Vuka Stef. Karadžića "Praviteljstvujušći sovjet serbski", gde pišući o pripremi i radu Skupštine u Beogradu između ostalog navodi (citat): "da bi Hajduk – Veljka iz Beograda što prije krenuli... načine Mladen i Karađorđije pismo... pa ga u Grodsku dadu na mezulanu, te ga odande surudžija (pismoša) donese u Beograd, trčeći koliko igde može...".

Ustanovljenje menzulana kao osnovne organizacione jedinice za prenos pisama, krenulo je istovremeno u dva pravca:

- formiranje mreže nahijskih, za domaće potrebe prenosa,
- održavanje i unapređenje nasleđenih turskih na carigradskom putu (Beograd-Palanka-Jagodina), što je omogućavalo odvijanje međunarodnog poštanskog saobraćaja (Carigrad-Beograd-Beč).

U VREME KARADORĐEVE SRBIJE (1804-1813) - Poznato je da je vršen prenos pošte, da su se uspostavljale menzulane (ne zna se broj i izgled mreže uspostavljenih), korišćeni su tatari, surudžije, itd. Znači stvarani su uslovi za organizovani prenos pisama, dokle se sa tim došlo i koji je nivo dostignut teško je ustanoviti. Jedini izvor saznanja su dokumenti i zapisi iz tog perioda, ali sve to je nedovoljno za potpuno sagledavanje.

Na održanoj Skupštini 1811.godine doneta su određena akta o uređenju države (ranije citirano), zatim je izvršena teritorijalna podela Srbije po nahijama, određene su vojvode - nahijski kneževi i izdate su posebne diplome u kojima postoji odredba o ustrojstvu i radu menzulana. Izdato je istovremeno počev od 11/1/1811. godine više diploma sličnog sadržaja: (1) vojvodi Milutinu Iliću, između ostalog za četiri menzulane - Karanovac, Trstenik, Guča i Požega; (2) vojvodi Aksentiju Miladinoviću za dve – Beograd, Ostružnica; (3) vojvodi knežine Crnorečke Milisavu za dve – Valakonji i Vražogrnici; (4) vojvodi Krsti Vojinoviću za jednu – Deligrad (postojala ranije); (5) vojvodi Valjevske nahije Matiji Nenadoviću, 16/1 iste godine za više menzulana; (6) vojvodi Luki Lazareviću 18/1 iste godine za tri – Šabac, Svileuvo i Mačva; (7) vojvodi Kruševačke knežine Čolak Ante Simonović, 03/7 iste godine za više menzulana koje su postojale ranije; (8) vojvodi Veljku Petroviću, 21/8 iste godine za više menzulana; sve diplome potpisane su od strane Karađorđa i "Praviteljstvenog Soveta Serbskog" (Arh.S.Pokloni.kut.54,69.br.5,1; Glasnik Srpskog Učenog Društva, knj. 48,54.str.211,228). Najpouzdanija rekonstrukcija mreže menzulana mogla bi se sačiniti pomoću sačuvanih poštanskih objekata, naročito su od pomoći oni koji na sebi imaju upis "iz mesta". Ovi prvi prepoznatljivi upisi o postupanju, na pošiljkama, govore o dostignutom nivou

organizovanosti. Nažalost ovakvih je malo sačuvano i predstavljaju najveću retkost. U nastavku teksta, u razradi najavljene teme, u prikazu poštanskih objekata, može se donekle sagledati pravac kretanja kurira – tatara (organizaciono pokrivanje teritorije).

Međunarodni poštanski tranzit dobrim delom je zamro, austrijski tatari zaobilazili su Srbiju na putu ka Carigradu. Razlog je nestabilna vojna i politička situacija, mada u uslovima Ičkovog mira 1807. god. u tač.10 Porta predviđa umanjenje danka Srbiji za 80.000 groša, namenski za održavanje pošta (menzulana), uglavnom za održavanje onih na “carskom drumu” (“Nova srpska istorija”, M. Gavrilović, izd. Srp. knjiž. zadruga, 1926). Nahijske menzulane prestaju sa radom propašću Karađorđeve Srbije 1813.

U VREME MILOŠEVE SRBIJE (1815-1839) - Knjaz je pokazivao veliko interesovanje za organizaciju prenosa pošte. Ovo se odvijalo srazmerno njegovom napredovanju u osvajanju vlasti, kako one preuzete od Turaka, tako i uspostavljanja njegove lične u Srbiji. Gledano na taj način, mogu se razlikovati tri perioda: I. (1815-1817); II. (1817-1830); III. (1830-1839).

Već od 1813. ustanovljen je nesmetani prenos pošte između Beograda i Carigrada, što je značilo da su turske menzulane na carskom putu opet proradile.

I period (1815-1817) jedino pouzdano znamo da su radile carske menzulane i postojale nahijske (bez podataka o njihovom broju i rasporedu). Kao izvor potvrde može poslužiti delo Mite Petrovića “Finansije i ustanove obnovljene Srbije do 1842”, I deo str.134; navedeno da je iz budžeta rashoda za polugode 1815. određeno: “pošti Beogradskoj, Palanačkoj, Jagodinskoj, 85.000 groša; na str.138, iz budžeta rashoda za polugode 1816. “određeno je 124.300 groša za održavanje carskih i nahijskih pošta – menzulana”. Navedeno delo izvor je podataka, za svako polugode od 1/11/1815. do 1/5/1843, prikazani su troškovi održavanja pošta – menzulana. Saznanje o kontinuiranom budžetskom finansiranju, dovoljno govori kolika je važnost davana organizovanju ustanova za prenos pisama od prvog dana.

U ovom periodu nastaje najuticajnija srpska institucija, koja je između ostalog presudno uticala i na razvoj poštanskih ustanova. Preko nje Knjaz sprovodi svoje namere kao glavni inicijator, organizator i kontrolor srpskih ustanova za prenos pošte. Reč je o “KNJAŽESKOJ KANCELARIJI” nastaloj kao lična kancelarija knjaza Miloša tokom Drugog srpskog ustanka 1815, za potrebe koje su proizilazile iz funkcije kneza. Bez zvaničnog akta o osnivanju, “Knjažeska kancelarija” je nastala zajedno sa blagajnom knjaza Miloša u toku prikupljanja đurđevskog i mitrovskog danka za podmirenje obaveze Srbije prema Porti kao i za potrebe državne uprave. Njen se rad povećavao sa širenjem funkcije kneza u unutrašnjoj i spoljnoj politici i ubrzo biva opterećena svim državnim poslovima kojima se knez bavio. Interesantno da iako se radi o instituciji preko koje su se odvijali i

opredeljivao razvoj najkrupnijih događaja u Srbiji 1815-1839, prvi zvanični podaci o njenom osnivanju, sastavu i poslovanju objavljeni su tek u Ukazu o Državnom savetu 1835. godine. Zvanično ustrojstvo "Knjažeske kancelarije" kao institucije doneto je 29/5/1839.godine.

U Uredbi o ustrojstvu "Knjažeske kancelarije" od 1839, citiram: "član 48. kancelariji Knjažeskoj pridodaje se ...jedan tatar aga, s potrebnim čislom (brojem tatara, i jednim kod njega ekspeditorom, kojega će dužnost biti sva zvanična preko tatar age dolazeća i odlazeća pisma u Protokol zapisivati...". "član 49 tatar aga je poglavar tatara ili kurira i ekspedicije pisama kancelarije Knjažeske,..." (Arh.Sr., K.k.389/1839.god.). Bez obzira što se tek 1839. godine, kroz pomenutu Uredbu, ozvaničava ustrojstvo službe za primanje i slanje poštanskih pošiljaka kao deo "Knjažeske kancelarije", ona je pouzdano postojala pre ovog datuma kao i sama kancelarija. Logično je zaključiti da ako postoji Protokol, koji je bio obaveza vođenja službe, onda sigurno da je i služba postojala 1819, od kada potiče prvi sačuvani Protokol pisama. Sve ukazuje da se Protokol vodio i pre 1819. što znači da je i služba koja ga je vodila u isto vreme postojala. Kao lična kancelarija knjaza Miloša prestala je da radi 1/6/1839. godine, kada Knjaz prepušta presto i odlazi iz zemlje.

Gledano sa stanovišta istraživanja poštanske istorije, najdragoceniji izvor koji je ostao iza rada "Knjažeske kancelarije" je njen delovodni protokol (Protokol: Kopije pisama i uredbi Gospodarevi), koji je kancelarija redovno i uredno vodila tokom celog svog postojanja. Nažalost bilo je poznato samo pet knjiga protokola za period od 1819. do 1824. godine (M. Obrenović, knj.I, autor M. Gavrilović, 1908), originali su kasnije nestali; naknadno je pronađena jedna za 1824-1825. (objavljeno u izdanju SANU 1973). Ovaj jedini sačuvan primerak, kao svojevrsna retkost, ima posebnu kulturnu vrednost, a kao izvor prvog reda veliki značaj za poštansku istoriju Srbije. Pretpostavljam da se vrednost delovodnih protokola (1815-1839), onih iz ranijih godina, po značaju, sadržini i obimu prepiske ne mogu porediti sa protokolima iz kasnijih godina. To opravdavam činjenicom da su Knjaževe aktivnosti: unutrašnja politika (upravni i sudski poslovi), spoljni poslovi, trgovački i lični (porodični); tokom vremena stalno išle uzlaznom linijom.

"Knjažeska kancelarija", nastala kao servis za obavljanje kneževih funkcija (poslova), koristila je pismeni način komuniciranja, odnosno poštansku komunikaciju kao jedinu moguću u to vreme. Obim rada - broj napisanih i otposlanih pisama, može se pouzdano ustanoviti za godine čiji su Protokoli sačuvani pa na osnovu toga samo pretpostaviti obim i broj za godine pre i kasnije od sačuvanih.

Zna se da je svaka godina, u Protokolu pisama, započinjala brojem 1, i upis dalje vođen od prvog dana u kontinuitetu do kraja započete godine. Tako da godina 1824. završava i 1825. počinje (citiram):

meseca decembra 1824 leta

br. 2547 dan 31. Pisano kk. P. Štulu i S. Arsenijeviću,
u Užičkoj (nahiji);
P. Vasiću u Sokoloskoj i N. Stankoviću,
u Beogradskoj (nahiji);
..... (sledi prepis teksta pisma)

br.2548 dan 31. Pisano knezovima Suda opštenarodnog
.....
..... (sledi prepis teksta pisma)

meseca januara 1825 leta

br.1 dan 1. Pisano G. Jefremu, u Šapcu
..... (sledi prepis tekst pisma)

br.2 dan 1. Pisano knezovima Suda beogradskog, u Beogradu
..... (sledi prepis teksta pisma)

... itd.

Ova jedino sačuvana knjiga obuhvata 411 dana (1/8/1824. do 15/9/1825); od toga samo za petnaest dana nije vršeno zavođenje; što svedoči da je “Knjažeska kancelarija” radila bez obzira na nedelje i praznike (bilo ih je 60 u tih 411 dana). Ukupno zavedenih red. brojeva u 1824. godini je 2.548, što ne odgovara broju ekspedovanih pisama, bilo ih je više; ustanovio sam da je zavođen veći broj pisama pod jednim rednim brojem bez obzira na pravac ekspedicije. Lako se može izračunati, ako se sve uzme u obzir (prosek neradnih dana, veći broj pisama na jednom br...), pisano je i ekspedovano u proseku oko 10 pisama dnevno. Ako se ovome dodaju i primljena pisma, koja su tatari svakodnevno donosili, onda se tek stiče slika obima poštanske komunikacije koju je “Knjažeska kancelarija” obavljala.

Sagledavajući obim i potrebu za organizovanjem svakodnevnog slanja i primanja pisama, u svim pravcima (po zemlji i inostranstvu), možemo razumeti knjaza Miloša što je kao vrhovni upravitelj odmah pristupio uvođenju menzulana, tatara, skela, surudžija, ukratko otpočeo stvaranje strukture za organizovan prenos pisama, najpre za lične, a zatim za državne potrebe.

Za period 1815-1817. godina može se reći da su to počeci u svakom pogledu i jedino na osnovu budžetskih izdvajanja (ranije citirano) imamo potvrdu o postojanju poštanskog saobraćaja, a na osnovu Protokola pisama (iz 1824-1825) predpostavku o mogućem obimu. Poštanski objekti retko se vidaju.

II period (1817-1830) - Oktobra 1817. Skupština priznaje Miloša za naslednog kneza. Naravno da je ovo dalo novi zamah Miloševom preuzimanju vlasti od Turaka i daljem organizovanju sopstvene vlasti u Srbiji. Ovaj period karakteriše stalni Knjažev uspon sa povremenim zastojima i trzavicama na spoljnom planu (odnosi sa Portom, beogradskim vezirom...) i unutrašnjem (društvena previranja, Đakova buna...).

Bez obzira na sva dešavanja knjaz Miloš, u ovom periodu, intezivnije nego ranije radi na širenju mreže nahijskih menzulana, one na carigradskom drumu preuzima – gubi – preuzima, uvodi srpske tatara za međunarodni prenos pisama (kontakt sa Portom, srpskim delegatima u Carigradu...), povećava broj tatara za prenos po Srbiji, itd.

To je period kada biva ustanovljeno skoro 30 nahijskih menzulana (po izvoru M. Petrović do 1834. bilo je 31). Broj je rastao u skladu potrebe posla koje je Knjaz obavljao preko svoje kancelarije odnosno, kako ćemo kasnije videti, smanjivao broj menzulana iz praktičnih - ekonomskih razloga. Knjaževa potreba za ostvarenjem svakodnevnih komunikacija sa predstavnicima vlasti u svim delovima zemlje dovela je do širenja mreže menzulana i uporedo do ostalih neophodnih organizacionih pretpostavki za pouzdan i redovan prenos pošte. Uspostavljanje menzulana dešavalo se isključivo po nalogu Knjaza, npr. citat iz Protokola "K. kancelarije":

meseca januara 1825 leta

Br.232 dan 25

Pisano kn. M. Zdravkoviću

: za ustanovljenje *mezulane*, u Svilajncu

Menzulana, kao mesto za odmor tatara i promenu konja, imala je funkciju osnovne organizacione jedinice za primanje, prenos, ekspediciju i isporuku (uručenje) pisama. Svako pismo adresovano jedino na Knjaza moglo je biti predato najbližoj menzulani, odakle je upućivano i putovalo ka mestu gde se on nalazio i obrnuto, pisma upućena iz "Knjažeske kancelarije" putovala su preko menzulana do poslednje, najbliže primaocu i uručivana preko surudžija (pismoša).

Vidi se da je i knjaz Miloš, kad je bio na putu, pismene pošiljke slao kurirom do najbliže menzulane, odakle su ekspedovane dalje do krajnjeg odredišta, npr. citat iz protokola "K. kancelarije":

s puta rakovačkog iz Belosavca

meseca avgusta 1824 leta

br. 1682 dan 19

Pisano Đorđu Markoviću, *mezuldžiji* u Palanki
: da gornje pismo odpravi u Požarevac

Može se reći da su bili stvoreni svi potrebni uslovi za organizovan prenos pisama: mreža menzulana (u funkciji poštanske jedinice), profesionalni prenosioци – tatari, pismonoše – surudžije i drugi učesnici (po obavezi službe) . . . npr. skeledžije i kaikdžije (čamdžije), đumrukdžije, zatim sekretar i bazardžan baša – kasnije konzul (starešina i predstavnik trgovaca) beogradski, itd. Trošak održavanja ovakve jedne organizacije padao je na teret budžeta – države, odnosno srpskog naroda (izvor M. Petrović, *ibid.*).

U periodu (1817-1830), na ovako organizovan način prenosila su se pisma upućena samo Knjazu i ona koje je Knjaz upućivao iz državnih i ličnih potreba. Sve se to odvijalo i uredno beležilo preko “Knjažeske kancelarije”. Protokol pisama predstavlja svojevrsnu knjigu ekspedicije pošte, sa svim potrebnim podacima i za današnje shvatanje poštanske manipulacije: redni broj, mesto i datum ekspedicije, ime primaoca sa mestom odredišta, po potrebi instrukcija za postupanje i kratak prepis sadržaja pisma. Preko pomenutog Protokola vidi se ostvarenje potpunog pokrivanja teritorije jer su pisma slata u svim pravcima i do najzabačenijih delova Srbije.

Sve navedeno dovelo je do stvaranja prepoznatljive organizacije za prenos Knjaževih pisama, što samo po sebi navodi na njen jedinstveni naziv “KNJAŽESKA POŠTA”.

Eventualna osporavanja postojanja organizovanog prenosa pisama smatram da se ne mogu ničim opravdati. Istorijski izvori govore da je postojao organizovani prenos sa svim svojim strukturnim elementima (objekti, ljudi, sredstva), obezbeđenim stalnim izvorom finansiranja (budžet) i osnovnom delatnošću (svakodnevni prenos Knjaževih pisama). Činjenica da je redovno finansirana iz budžeta, ukazuje na to da je “Knjažeska Pošta” smatrana zvanično-državnom organizacijom.

Za potrebe poštanske komunikacije sa inostranstvom, 1820. godine u okviru “Knjažeske kancelarije”, ustanovljeno je “INOSTRANO ODELJENJE” zaduženo da vodi spoljašnju prepisku (činili su ga pisari i tumači za turski, grčki i nemački). Za slanje i donošenja pošte iz Carigrada uveden je poseban tatarin. To je bio tatarin za direktnu vezu na daleka odstojanja, prenosio je zvanične poštanske pošiljke i

predavao ih u ruke onome kome su namenjene, znači bez usputnog posredovanja. To je morao biti dobar konjanik, fizički izdržljiv, da govori strani jezik i najvažnije poverljiv čovek. Takav prvi srpski tatarin bio je Jovanča Spasić iz Smedereva, a pisma su nošena po ukazanoj potrebi, npr. citiram iz Protokola pisama, pisano iz “K. kancelarije”:

 meseca Septembra 1824 leta

Br.1820 dan 11. Pisano **tatarinu** Jovanči Spasiću u Smederevo
 : da će se ovih dana pisati u Carigrad, zato po prijemu
 da pođe amo

 Pošiljke za Austriju, one slate preko Zemuna, upućivane su do Beograda na knjaževog sekretara (L. Todorović) ili bazrdžan bašu (A. Simić) sa instrukcijom da se preko čamdžije prenesu i predaju na Zemunski kontumac, odakle ih je preuzimala austrijska pošta. Pošiljke (pisma, novine...) iz Austrije za Knjaza donosili su austrijski terdžomani (tumači) i predavali sekretaru beogradskom, pa je on preko beogradske menzulane (korišćena je carska) slao do Knjaza. Po ukidanju beogradske carske menzulane (1824), bilo je naloženo knezovima Suda beogradskog da drže konje za potrebu slanja prispele kneževe pošte (Protokol pisama str.36, br.1719; u izdanju SANU).

Korišćeni su i drugi prelazi duž granice prema Austriji od Rama do Mitrovice, a kako se radi o vodenoj granici za prevoz (ljudi, robe i pošte) korišćene su skele. Nadzor i prihod od skela imao je Knjaz (Tarifa od 16/12/1815 i 1822, ukinuta odlukom Državnog saveta 6/6/1839; Zbornik zakona, knj.I, str.231). Skeledžije su bile potčinjene Knjazu i samim tim imale obavezu (isto je važno za đumrukdžije) da prispele pošiljke iz Austrije prime, prevezu i otpošalju preko menzulane ili Knjaževa pisma koja su im tatarin donosili, prevezu i predaju u austrijski kontumac za dalje slanje.

Poštanski saobraćaj na relaciji Beograd-Carigrad funkcionisao je od početka 1815. godine, s tim što su menzulane na području Srbije morali održavati Srbi. Ne zna se tačno kada je knjaz Miloš preuzeo starateljstvo i organizaciju nad carskim menzulanima (Beograd, Palanka, Jagodina), prvi podatak koji ukazuje na to: Knjaževo pismo Đ. Popoviću u Carigrad 13/6/1819, u kome Knjaz traži da se ovaj žaliti turskim vlastima na njihove tatara kako se oni nedolično ponašaju i remete red pa ako tako nastave da će on (Miloš) zatvoriti menzulane. Pouzdano se zna kada je Knjaz privremeno izgubio staranje nad carskim menzulanima: pismo iz septembra 1824. godine u kome se on (Miloš) posredno žaliti beogradskom veziru na gubitak uloženi para zbog ukidanja carskih menzulana i neprihvatanja njegovog predloga za reorganizaciju istih; citat iz Protokola pisama:

Meseca septembra 1824 leta

Br. 1784 dan 7. N. Petroviću, bazrdžan baši č.vezira, u Beogradu : (između ostalog piše) "...Tako, na primer, nije se hoteo o postavljenju kiridži baša na mesto mezuldžija dogovoriti s Gospodarom, nego kako je ferman carski o ukidanju menzulana dobio, tako ih je i ukinuo, a so tim učinio da Gospodar na tri menzulane ovog Pašaluka 50.000 groša štetuje, koje je mezuldžijama unapredak dao bio da bi zimus mezulanama okretali, ..."

Kada su carske menzulane reorganizovane i postavljene kiridži baše (oni koji su iznajmljivali odmorne konje) umesto menzulana: zvanično; 24/4/1826. Sultan je izdao ferman o povećanju takse za upotrebu konja, izmenjen je način izdržavanja carskih menzulana i umesto mezuldžija postavljene su kiridži baše; nezvanično; u Protokolu pisama za mesec februar 1825. godine, pod br. 381, pisano dana 17, knjaz Miloš posredno obaveštava beogradskog vezira da je za menzulane dao konje koji mu nisu plaćeni i svakoj po 2.000 groša. Da li je ovo potvrda rešenja pitanja carskih menzulana i pre zvanično objavljenog sultanovog fermna i da li Miloš tada ponovo preuzima staranje nad njima?

Od 1828. godine pa na dalje austrijska pošta redovo koristi put kroz Srbiju, od Beča preko Beograda do Carigrada.

III period (1830-1839) – Već krajem 1829. knjaz Miloš dobija povoljne vesti iz Carigrada da će mu Sultan shodno odredbi Jedrenskog ugovora uputiti Hatišerif o unutrašnjoj nezavisnosti Srbije i berat o naslednom kneževskom dostojanstvu.

Tridesetog novembra 1830. pozvani su svi viđeni Srbi, rodoljubi...da prisustvuju svečanom činu čitanja Sultanove povelje – Hatišerifa, ispred Markove crkve u Beogradu, baš na dan Svetog Andreje, dan kada su Karađorđevi ustanici prvi put oslobodili Beograd. To je dan kada je knjaz Miloš zbacio sa glave tursku čalmu i otpočeo uređivanje Srbije po hatišerifskim odredbama. Sam Knjaz o tome kaže: "Ja zatim izložim zapovest, karantine na granice postaviti, pa i svu granicu ogradom dam ograditi... zatim po svim palankama i varošicama dadem napraviti crkve i škole, što pre Turci nisu dopuštali da se prave; pa nastire (manastire) pak, popaljene i porušene, sve opravim..." (odlomak iz knjige Miloš Obrenović, K. Dimitrijević, 1972). Sve što je Knjaz započeo u prethodnom periodu, uz ličnu odlučnost, ambiciju i sposobnost, dobijanjem sultanove povelje doveo je do kraja. Kao što je bio odlučan vođa ustanika tako se pokazao strpljiv i mudar tvorac srpske države; period potpunog unutrašnjeg uređenja bio je pred njim.

Po odredbama Hatišerifa, Srbija ostaje u zavisnom položaju od Turske, ali sa unutrašnjom samostalnošću i pravom uređenja poštanskog saobraćaja na svojoj teritoriji. Odredba koja se odnosi na regulisanje pošte, citiram: “20) ako pomenuti narod nađe za potrebno da, u svom posebnom interesu, ustanovi poštu za pisma, vlast moje Visoke Porte neće mu u tome smetati;” (knj. Evropa i vaskrs Srbije, Dr G. Jakšić 1933; str. 413).

Do Hatišerifa, prethodno izgrađena organizacija za prenos uspešno je ispunjavala zahteve za poštanskim saobraćajem tadašnje Srbije. Zahtev je bio određen dostignutim nivoom razvoja administrativne uprave u okolnostima unutrašnje nesamostalne vlasti.

Od Hatišerifa, Srbija otpočinje ubrzanu izgradnju i razvoj državnih i društvenih institucija. **Opšte je poznato da:** 1815. godine prva institucija osnovana po usmenom sporazumu predstavnika turske vlasti (Marašli-Ali-paše) i knjaza Miloša bila je “Narodna kancelarija” u Beogradu, glavni zadatak je veza između turske vlasti i kneza, kao i bavljenje presudama, kasnije je pretvorena u Beogradski sud; 1820 god. uspostavljen Opštenarodni srpski sud; zatim su ustanovljeni lokalni - nahijski sudovi; od 1835. uloga Opštenarodnog Suda prelazi na “Državni savet”, a 1837. god. prelazi na Veliki sud, koji posle tri godine postaje Apelacioni sud; od 1833. u okviru “K.kancelarija” radi inostrano (i) i vnutreno (v) odeljenje; 1834. na skupštini Knjaz imenuje pet popečatelja (pravde i prosveštenije, vnutrenih dela, finansija, vojske, inostranih dela); 1835. je osnovan “Državni savet” kao najviša vlast do Knjaza (prema Ukazu o organizaciji čini ga: zakonodavni i zakonoizvršitelni deo sa šest odeljenja i popečateljima); 1829. ustanovljeni su privremeni karantini (radili tokom 1831), zatim od 1836-37. ustanovljeno je pet stalnih karantina i osam sastanaka, itd. Treba napomenuti da je “Knjažeska kancelarija” bila iznad svih državnih institucija, iz nje je Knjaz upravljao celokupnim životom zemlje.

Pored ustanovljenja novih, širenja starih dolazi i do napredovanja u pogledu organizacije rada državnih institucija. Uspostavljaju se pravila službe, raslojavaju se nadležnosti, uspostavlja se hijerarhija unutar i između institucija, ozvaničava se pravilo komunikacije zvaničnim pismima (29/6/1835, Zbornik zakona, knj.30, str.75); naravno da je i u svemu ovome Knjaz imao odlučujuću ulogu.

Poštanska komunikacija narasla je po obimu posla, broju učesnika u prenosu i prvi put proširen je broj korisnika sa pravom organizovanog prenos pisma, plaćenog iz budžetskih sredstava. Za razliku od vremena “KNJAŽESKE POŠTE” kada su prenošena jedino kneževa odlazeća i dolazeća pisma, sada pravo na prenos pored Knjaza i njegove porodice imaju i državne institucije (sa svojim odeljenjima, popečatelj...), visoki državni i vojni činovnici, javne ličnosti... Radi se o pravu za slanje i primanje isključivo službenih (zvaničnih) pisma, koja su mogla biti prenošena između pomenutih institucija i njihovih delova po celoj teritoriji Srbije

(naziv: zvanično pismo; Zbornik z. knj.30, str.83). Sve to je usložilo pitanje organizacije i kontrole ovog, za korisnike, besplatnog prenosa pisama.

Menzulane su i dalje osnovne jedinice u prenosu, njihova mreža se reorganizuje i prilagođava realnim potrebama i finansijskim mogućnostima (do 1837. ustaljuje se broj od 22). Ustanovljavanju 22 menzulane prethodio je period davanja u zakup pojedinih (carskih i nahijskih), promene zakupaca, ukidanja starih, otvaranja novih, sve u cilju nalaženja optimalnog broja i rasporeda. Tako 1834.god., po nalogu Knjaza, "Opštenarodni srpski sud" donosi odluku o davanju menzulana u zakup (licitacijom za one u Beogradu, Grockoj, Palanci Smederevskoj, Jagodini, Batočini i Ražnju), objavljeno u "Novinama Serbskim" br.15 od 14. aprila iste godine. Prema stanju krajem meseca maja 1835. god. bilo je u Srbiji 29 menzulana sa tačno određenim brojem konja, koje su morale držati (npr. menzulana Beograd – 60 konja; Grocka, Palanka Smederevska, Batočina, Jagodina, Paraćin, Aleksinac – 40 konja; Kragujevac – 20 konja; Požarevac, Negotin – 15 konja; Smederevo, Neresnica, Milanovac Donji, Fetislam, Zaječar, Krivi Vir, Gurgusovac, Kruševac, Karanovac, Čačak, Brusnica, Užice, Ivanjica, Rogačica, Valjevo, Loznica, Šabac, Palež, Svilajnac – 10 konja), ukupan broj konja u svim menzulanima je 540, što ukazuje na obim poštanskog saobraćaja i angažovanih sredstava u tom trenutku (Arh.Sr., Sovjet,kut.I, 1835.). Još uvek je otvoreno pitanje, kada su menzulane potpuno prešle u državne ruke? Po nekim izvorima 30/5/1838. objavljivanjem "Visočajšeg rešenja" gde Knjaz iznosi potrebu rešenja stanja u menzulanima i određuje sredstva; to je po E. Deroku pokazatelj da su one postala državna svojina ("Građa za istoriju pošta u Srbiji"). Možda je do toga došlo nešto ranije, onda kada je ustaljen broj od 22, odnosno od trenutka kada menzulane definitivno preuzimaju strategijski značaj u funkcionisanju državne uprave.

Novinu predstavljaju uspostavljeni karantini i sastanci, koji između ostalog postaju i nove organizacione jedinice za prenos pošte (iz inostranstva). Po svom položaju na granici, na putnim pravcima (za ljude, robu i poštu) iz turskih zemalja, sa zadatkom sanitetske zaštite - karantini dobijaju funkciju primanja, sanitetske obrade i ekspedovanja pošte. Tatari prispeli sa turske strane predavali su poštu karantinima ili sastancima (najčešće sami nisu prelazili zbog potrebnog vremena za sanitetski tretman ljudi), posle izvršene sanitetske obrade poštanske pošiljke su obeležavane i kao takve ekspedovane preko srpskih tatara do krajnjeg odredišta u zemlji. Ne treba napominjati da su samo zvanična pisma posle žkarantiranja' mogla biti preuzeta i nošena od strane srpskih tatara. Pisma u tranzitu (iz Turske) na isti način su donošena do ulazne tačke (karantina), sanitetski tretirana i zatim predavana posebno određenim tatarima za tranzitna pisma, koji su ih prenosili do Beograda, odnosno predavali na Zemunski kontumac, za dalje (npr. od 1835. tatarin Rista Prendić za engleska zvanična pisma).

Kontrola rada geografski razučene, strukturno dograđene i brojem korisnika proširene organizacije za prenosa pisama, vršena je iz sledećih razloga. Država kao vlasnik, organizator i poslodavac ovakve organizacije prenosa, vršila je stalnu kontrolu: ko šalje, ko prima, šta se prenosi i kontrolu rada, sa ciljem suzbijanja zloupotrebe i sprečavanja prenosa privatne, trgovačke pošte i robe (espapa). Jedino iskustvo po tom pitanju je bilo ono stečeno u prethodnom periodu radom "Knjažeske Pošte". Ustanovljena je praksa obaveznog vođenja Protokola za odlazeća i dolazeća pisma za sve korisnike prenosa. Obavezu vođenja imale su sve državne institucije i njihovi organizacioni delovi, jedino pisma članova kneževe porodice i javnih ličnosti su prenošena (slata i primana) bez upisanog broja protokola (o ovome svedoče sačuvani objekti). Sve ovo razrešeno je objavom Uredbe 29/06/1835. (Zbornik zakona knj.30, str.75), kojom se određuju pravila komunikacije zvaničnim pismima u Srbiji. Određeni su sledeći vidovi zvanične korespondencije (citati):

"1) Predpisanije, 2) Otnošenije, 3) Raport."

Korisnici sa pravom učešća u zvaničnoj korespondenciji su:

(1) Po funkciji, (citati):

vojni	statski	nadleštva
1. General	1. Djelstvitelni državni sovjetnik	1. Državni sovjet
2. Polkovnik	2. Državni sovjetnik	2. Vojne komande
3. Podpolkovnik	3. Nadvorni sovjetnik	3. Sva druga naša nadležatelstva
4. Major	4. Sovjetnik	
5. Kapetan	5. Protokolista	
6. Poručnik	6. Registator	
7. Praporučnik	7. Kancelista	

Za sve obavezan upis: primalac (naziv institucije, titula - čin), pošiljalac (vid korespondencije, naziv institucije, titula - čin) i broj protokola zvaničnog pisma

(2) Po privilegijama:

Knjažeska porodica (knjeginja, kneževi sinovi i kćeri; kneževa braća i sestre) i određene javne ličnosti.

Kontrolu rada samih menzulana Knjaz poverava nahijskim knezovima do februara 1835.god. kad postavljenjem J.Jakšića za nadziratelja pošta ova funkcija biva centralizovana. U organizaciji prenosa pisama, kontrola i efekat rada zaposlenih vršen je na isti način kao i za sve ostale državne činovnike (Uredba o K.k. član 48 (citati): "...tatar aga, svi tatari pod njim, ekspeditor... su pod

upraviteljstvom popečitelja...”). U ovom periodu, nije utvrđeno postojanje određene vremenske norme prenosa, po kilometru, za tatara.

Ovako reorganizovana, proširena novim strukturnim činiocima, korisnicima, sa proširenom delatnosti (staroj je pridodato prenošenje zvaničnih pisama svih državnih institucija) kvalitetno se razlikuje od prethodne “Knjažeske Pošte” i čini novu organizaciju za prenos pisama sa nazivom: “ZVANIČNA POŠTA”. Kako je bila organizovana, upravljana, kontrolisana i finansirana od strane države, smatra se delom državnog aparata, odnosno ustanovom.

Kada je reč o nadzoru - nadležnosti organa u pogledu organizacije i regulisanja poštanskog saobraćaja, određivanja broja i mreže menzulana, određivanja saobraćajnih veza i učesnika, sve odluke u sistemu autokratske vlasti donosio je sam Knjaz i uz njegovu saglasnost “Opštenarodni srpski sud” (od 1835. Državni savet). U tom pogledu dugo nije postojao zvanični propis o nadzoru nad organizacijom poštanskog saobraćaja, ona je regulisana Knjaževim naredbama, po potrebi. Sprovođenje je obavljano preko “Knjažeske kancelarije” što je njoj dalo posebnu ulogu u nadzoru organizacije prenosa pošte u Srbiji. Vremenom usled povećanja obima i složenosti posla, Knjaz prenosi upravljanje i nadzor nad “Zvaničnom Poštom” na druge za to posebno određene činovnike, institucije, . . ., radi uspešnijeg obavljanja.

- 20. februara 1833, po preuzimanju beogradskog đumruka, Knjaz izdaje Diplomu svom konzulu u Beogradu (Hadži Panta Stoil, konzul od 3/8/1832), kojom ga imenuje za glavnog nadziratelja kaika i skela za prevoz ljudi, robe i pošte na graničnom prelazu Beograd-Zemun i Pančevo. Uz ovo propisana je i Tarifa u kojoj između ostalog piše (citat): “član 6. Od svakog pisma, koje bi se iz Bjeograda u Zemun ili Pančevo slalo i pisma koja bi iz Zemuna il’ Pančeva u Bjeograd dolazilo naplaćivati konzulat po 5 para poštarine. Naprotiv tog konzulat je dužan opraviti odlazeća i pođeliti svakom svoja dolazeća pisma na uređeno vreme” (Arh.Sr.fond, KKVII 920,1;944, 5;963,4). Radi se o plaćanju poštarine za privatna pisma, koja su lično ili privatnim kuririma (sahije) donošena do konzula i predavana za slanje u Austriju i obrnuto; verovatno je isto vađilo i za inostrana tranzitna pisma, ne postoji posebna odredba u Tarifi; za srpska zvanična pisma poštarina se nije plaćala. Ostali prelazi na granici sa Austrijom (prevoz skelom) do kraja su ostali pod direktnim nadzorom Knjaza (ukinuto Uredbom 6/6/1839).
- Proglašenjem “Sretenjskog Ustava” 2/2/1835, izdat je akt (14. februar iste godine) kojim se “Popečateljstvu unutrašnjih dijela” između ostalog prenosi dužnost uprave i uređenja pošte (Zbornik zakona knj.30, str.41).

- Izdvajanje staranja o poštama u Popečateljstvo, kao i narasle potrebe navode Knjaza da 22. februara 1835, izda Diplomom svom nadvornom sovjetniku Jakovu Jakšiću čime ga imenuje za nadzirateljem svih pošta (“Zvanične Pošte”) u Srbiji. Time je nadzor nad poštom prešao na prvog nadziratelja srpske pošte, sa zadatkom da se stara o njenom napretku i razvitku (Arh.Sr. fond, K.k.XXXIV-76).
- Kako je u periodu 1835-1838. odugovlačeno sa rešavanjem ustavnog pitanja, Porta 1838. oktroiše ustav i zatim na osnovu novog Ustava izdaje se “Ustrojenije centralno pravlenija Knjaževstva Srpskog” (29. maja 1839) po kome se “Popečateljstvu unutrašnjih dela” stavlja u dužnost upravljanje i nadzor nad poštom u Srbiji (Zbornik zakona knj.I, str.41).

Knjaz Miloš prepušta presto 1/6/1839.god. i odlazi iz zemlje. Njegov naslednik, stariji sin Milan, kratko je vladao (tri nedelje). Zbog prerane smrti, Milana nasleđuje mlađi brat Mihailo.

Kao što sam naveo “Zvanična Pošta” prenosila je jedino službena – zvanična pisma. Poslovni svet i privatna lica nisu mogla koristiti njene usluge, niti usluge tatarskih službi drugih zemalja koje su prolazile kroz Srbiju (turska, austrijska, engleska). Trgovačka i privatna pisma mogla su biti prenošena preko privatnih prenosioaca (sahije, stalno zanimanje), putnika namernika ili lično. Sahije su prenosile pisma i novac na velike daljine obično idući peške, što je vremenom postalo sporo i nesigurno. Pretpostavljam da iz toga razloga njihov posao počinju da preuzimaju (tajno) tatari drugih zemalja, što nije bilo dozvoljeno pa se nije moglo dugo prikrivati. Sve ovo je ukazivalo na potrebu da prenos privatnih poštanskih pošiljaka neodložno pređe u državne ruke.

Danom otvaranja “Javne Pošte” u Srbiji smatra se 25/5/1840. godine. Nije bilo zvaničnog objavljivanja, već se raspisom Popečiteljstva unutrašnjih dela, obaveštavaju konzulati u Beogradu o ustrojstvu pošte za prenos zvaničnih i privatnih pisama i da će od 25/5/1840.godine sredom i subotom u podne pošta polaziti za unutrašnjost Srbije. U “Serbskim Novinama” od 1. juna iste godine objavljeno je, u dnevnim vestima iz Beograda, da je od 27. maja (citat): “ovde pošta ustrojena...”(dalje sledi tekst kao i u prethodnom raspisu).

(nastaviće se)

Родна писма и прелазна писма

sl. 1 Naslovna strana Protokola pisama

- * 9. Милош Пробраја 1815
 прегледавање за све рана и старост.
 За кривоће бодуље, пражуња и мјунка, за непознату ружу
 млада на црст гакне да се млади - ово ружу.
- 426 14 Милош кр. Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
 на све ружу и бјавуља -
- 427 14 Милош кр. Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
 Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
 Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
 Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
- 428 14 Милош кр. Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
 на све ружу и бјавуља -
- 429 14 Милош кр. Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
 Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
 Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
 Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
- 430 15 Милош кр. Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
 Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
 Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
 Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
- 431 15 Милош кр. Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
 Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
 Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
 Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
- 432 15 Милош кр. Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
 Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
 Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
 Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
- 433 15 Милош кр. Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
 Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
 Милош Пробраја и Пробраја за свјетом
 Милош Пробраја и Пробраја за свјетом

sl. 2 Stranica Protokola pisama

Istorija za poštansku istoriju

ODBRANA ZEMUNA OD KUGE U BEOGRADU I SRBIJI 1814 GODINE*

(nastavak iz broja 243)

Prof. Tanasije Ž. Ilić

Kuga u Beogradu, Srbiji i ostaloj evropskoj Turskoj u 1814 godini i odbrambene mere u Zemunu

Pošto “kužna zaraza besni u turskim provincijama”, Dvorski ratni savet je 3 februara naredio “radi sprečavanja svih nedozvoljenih komunikacija s onostrancima (s ljudima južno od Save i Dunava), da se svi brodovi koji plove pograničnim rekama noću zadržavaju kod stražarskih (čardačkih) mesta i tu ih radi veće sigurnosti cele noći treba držati dobro provezane gvozdenim lancima”. Radi toga je general Červinka 19. februara zamolio Magistrat da dobošem objavi građanstvu “da svi brodovi koji odlaze Dunavom i Savom, bez obzira na veličinu i nosivost, moraju u tu svrhu nositi podesne lance s katancima, inače će ih kordonske straže, ako to ne budu imali, odmah zadržati i vratiti natrag”.²⁴ Dakle, obavestene o mentalitetu domaćeg pograničnog stanovništva, zatim o težnjama trgovaca i o karakteru brodarskih kiridžija, najviše merodavne vlasti su na sve mislile i nastojale da tim merama preduhitre svako eventualno mešanje ćesarskih i sultanskih podanika, jer su imale na umu da je 1795. godine zbog nedovoljne pažnje prenesena kuga iz Beograda u Zemun, a odavde u okolinu Iriga, gde je za dve godine napravila strahovitu pustoš.

Uskoro je došlo ono čega su se Zemunci najviše bojali. Šestog marta je general Červinka izvestio Generalnu komandu da je u Beogradu izbila kuga i da od nje dnevno umire po tri do četiri čoveka.²⁵ Međutim, od tada pa do 1. maja nije se pouzdano znalo da li je to doista kuga ili koja druga bolest. Tek 1. maja je Klespe, plac-major, šef obavestajne službe, po naređenju svog komandanta Červinke, poslao Magistratu akt u kome veli: “Pošto smo se uverili da je sad već sasvim jasno i nesumnjivo da je kuga u Beogradu, mora se tome posvetiti najveća pažnja da bi se predupredio njen prenos u ćesarske zemlje.”

Znajući dobro da su zemunski ribari stari i vešti krijumčari i da tajno održavaju veze s Beograđanima, osobito noću i pored Ratnog Ostrva, Klespe je predložio Magistratu da preduzme sledeće mere:

1. da naredi ribarima “obeju nacija”, srpske i nemačke, bilo da love ribu na Savi ili Dunavu, da budu svakog dana pre sunčeva zalaska na svome sabiralištu;
2. da se ni jedan kontribuent posle sunčeva zalaska ne sme bilo iz kojih razloga zadržati na Ratnom ostrvu;
3. dozvoliće se Turcima, odnosno njihovim podanicima, dokle god voda bude visoka i celo stovarište drva kod Reduta poplavljeno, da svoja drva od ranog jutra do jednog sata po podne istovaruju na nepoplavljeno stovarište. Za to vreme ne sme onamo odlaziti nijedan kočijaš niti drvarski trgovac “koji se ne meša sa onostrancima”. To će im se dozvoliti tek pošto ljudi “koji se mešaju” budu prinuđeni da uđu u svoje lađe.

Magistrat je morao tri uzastopna dana da ovo objavljuje narodu. Koliko je to bilo ozbiljno i hitno vidi se i po spoljnim napomenama na aktu: “Zvanično” i “Najhitnije”. Čim je akt primljen, a mora da je bilo kasno, proglas je do devet časova uveče napisan i potpisan da bi sutradan (2. maja) bio rano narodu objavljen. U proglasu je naročito podvučeno, radi lakše evidencije, da niko, počev od časa objave ne ide na Ratno Ostrvo, na Dunav ili Savu pre nego što se prijavi Magistratu i dobije dozvolu za to.²⁶ General Červinka je o svemu odmah izvestio Generalnu komandu i ova je smesta naredila Magistratu da se tačno drži njenog naređenja od 25. decembra 1813. godine.²⁷

Upoznat odlično s mesnim prilikama u Zemunu pa, prema tome, i sa slabim stranama koje su bile povoljne za kugu, a svestan opasnosti pred kojima su se nalazili Zemunci, s kojima su Beograđani svakodnevno održavali razne poslovne veze, gradski fizikus Valkoni osetio se pobuđenim da 4. maja podnese Magistratu svoj predlog mera predostrožnosti. Pošto je za neke već preduzete mere tražio pooštrenje, on dalje veli:

1. (3) da se ni u kom slučaju ne dozvoli ljudima useljavanje u nove još neosušene stanove, naročito da se ne useljava veći broj duša u mali stan, jer isušivanjem nastaje neka materija bolesti;
2. (4) premda se kod tako jakog i strogog čuvanja kordona ne sme sumnjati da se prelaz s one na ovu stranu vrši striktno po sanitetskim propisima, ipak nije nemoguće da se opasna zaraza ne prenese. I to tim pre što se povećani broj srpskih izbeglica zadržava ne samo u gradu i predgrađu (Gornjoj varoši) nego i u baštama i vinogradima, i “koji su sigurno samo svojim telima na ovoj strani a svom dušom u svojoj otadžbini”, usled čega će se, zbog njih i drugih sumnjivih stanovnika (da trajno održavaju vezu), stalno živeti u strahu od zaraze. Zato treba sve učiniti da se ta opasnost ukloni: da se izbeglice proteraju u unutrašnjost da ne bi održavali vezu s rođacima i prijateljima na onoj strani i time preneli kugu;

3. (6) pošto se kuga u početku ispoljava takvim oboljenjima koja su svojstvena i drugim bolestima, pa se tek iz skupa činjenica i pregleda mrtvaca može bolest konstatovati, Magistrat da ne prima nikakvu dozvolu (na primer od komunitetskog hirurga) za sahranu mrtvaca koju nije fizikus potpisao;
4. (7) bilo bi potrebno, u skladu sa svim tim, da se održi nepomućeno duševno stanje mesnog stanovništva, a to je moguće ako se ne zloupotrebljavaju propisane mere.²⁸

U to vreme je već bio obustavljen svaki dovoz drva iz Srbije, odnosno, turskih oblasti, jer je već 5. maja Vojna komanda izvestila Magistrat da se na stovarištu gde pristaju brodovi s one strane više ne nalazi nijedan brod i *“da se onamo neće puštati nijedna lađa dokle god bude bilo opasnosti od kuge”*²⁹

Odmah sutradan je Generalna komanda pisala Magistratu: *“Pošto izgleda, prema novim izveštajima, da se kuga u Beogradu raširila u većem stepenu”*, smatra potrebnim da se dotadašnji karanten od dvadeset dana produži na četrdeset dva dana kako za ljude tako i za robu. Istovremeno mu skreće pažnju da pribavi *“što pouzdanije vesti o karakteru zdravstvenog stanja na onoj strani”*³⁰ Ne možemo da ovde ne pomenemo sledeće. Dok državne vlasti, vodeći računa o opštim interesima, nastoje, radi sprečavanja prenosa kuge, da što više ograniče saobraćaj s Beogradom, dotle Nano Bomba, Cincarin, moli za dozvolu da u parlatoriji Zemunskog kontumaca prodaje na sitno za Beograd svu robu što ju je otud ranije preneo. To nije bio usamljen slučaj. Naravno, Generalna komanda to nije dozvolila.³¹

Već iz dosadašnjeg izlaganja se vidi a iz daljeg će se još bolje videti ovo: od pojave kuge u Beogradu pa do njenog potpunog nestanka iz njega i ostale Srbije, Zemun je bio centar mnogostruke protivkužne akcije, počev od zemunske vojne i civilne vlasti pa preko Slavonske generalne komande do bečkog Dvorskog ratnog saveta. Izgledalo je kao na vrlo važnoj poziciji fronta: jedna neprijateljska strana sprema ofanzivu a druga brzo i planski koncentriše snage za odbranu i održanje svoga položaja. I kao što jedan sposoban vojskovođa ne može imati veći uspeh u ratu ako njegovi borci u prvoj liniji nemaju borbenog elana ni ambicije za pobedom, tako isto se i u ovoj akciji nije mogao imati potpuni uspeh dokle god se nije sav narod na terenu svesno angažovao protiv ove nevidljive nemani. To je iz mnogih činjenica s pograničnog terena bilo jasno svim merodavnim faktorima od Zemuna do Beča. Zato je Generalna komanda, prema naređenju Dvorskog ratnog saveta u vezi kuge u Beogradu, 21. maja izdala sledeći cirkular:

Pošto je najsigurnija i najbolja brana od uvlačenja kuge u česarske zemlje da se običan svet iskrenim tonom i očiglednim dokazima obavesti, ubedi i urazumi o strašnim posledicama ove zaraze, da naizgled neznatno, zatim nepromišljeno i često gaženje postojećih propisa, iz čistog koristoljublja, može sa sobom povući kobne posledice, neophodno je potrebno da se svaki za

Kako same opomene i pouke sa savetima nisu običnom svetu dovoljne, treba zakonske kazne iz 1805. godine ponovo objaviti.

Sve salaše i krčme koje leže po strani češće i iznenada temeljno pretresati pa protiv sumnjivih lica postupati po propisima. Nikome ne dozvoliti putovanje bez pasoša; u njima izričito napomenuti da je mesto u kome se izdaje zdravo.³²

Ova predostrožnost je bila tim više opravdana što je u pograničnim mestima Vojne Granice bilo mnogo ne samo srbijanskih izbeglica, na koje se budno motrilo, nego i dosta njihovih trgovaca³³ koji su bili u mogućnosti da dolaze u dodir sa svojim zemljacima u Srbiji.

Mimo ove akcije prema granici i Beogradu, u Zemunu je bilo dosta nezdravih objekata koje je trebalo što pre sanirati ili otkloniti i time suzbijati sve ono što bi eventualno bilo od pomoći kužnoj zarazi. Obaveštena od Vojne komande da su zbog niskog položaja kasarne i bolnice mnoge njihove sobe vlažne, čime *“vrlo štetno deluju na čovečije zdravlje”*, što se još više pojačava barom koja leži između kasarne, bolnice i franjevačke crkve, Generalna komanda je 26. maja pisala Magistratu: *“Sačuvati čoveka (“Erhaltung es Mannes”) jedna je od najvećih dobiti za državu, stoga se mora svim snagama nastojati da se postigne taj veliki cilj”*. Zato je naredila da se bara odmah kanalom odvede, što je tek s jeseni učinjeno. pošto je prethodne jeseni i zime na nekoliko mesta, zbog poplave, pokvašen nasip do izvidničke straže (*“Aviso-Piquet”*), pa se ne može do nje lako pešice doći. Magistratu je stavljeno u dužnost da ga što pre potpuno opravi, što je takođe s jeseni učinjeno.³⁴

Dok je u Zemunu u tome protekao mesec maj, Generalna komanda je na osnovu sakupljenih vesti sa svih strana, 2. juna izdala sledeći cirkularni izveštaj o stanju i kretanju kuge na turskoj teritoriji:

U Carigradu je kuga znatno popustila, ali će se tek videti da li će to poboljšanje biti trajno, jer je još jaka u Smirni i na ostrvu Hiosu (Scio). U Moldavskoj je sasvim dobro zdravstveno stanje, sem u Galcu gde se nedavno pojavila kuga. U Bukureštu je oslabila, a u Vlaškoj se još čuje o smrtnim slučajevima od nje. Čuje se da u Bugarskoj i Makedoniji i dalje jako besni.

U Beogradu se ova nesreća opet nešto smanjila a još se nije raširila po Srbiji, pošto je vest, da je izbila u Smederevu, opovrgnuta jednim lokalnim pregledom od strane pančevačkog kontumackog eksponiranog lekara. Dakle, izuzev Beograda, u ovoj provinciji (Srbiji), kao i u celoj Bosni, zdravstveno stanje je sasvim dobro.

Naposletku se javlja da je Zagrebačka županija, svakako iz predostrožnosti zbog kuge u Beogradu, naredila da će svi brodovi koji uzvodno plovo Savom a nemaju legalne pasoše i isprave biti zadržani kod Suvoja, ulaznog mesta u njenu

teritoriju, pa vraćeni natrag ili podvrgnuti četrdesetodnevnom karantinu. Magistrat je odmah o tome obavestio vlasnike takvih brodova.³⁵

Pošto kuga nije prestajala u Beogradu i iz njega stalno pretila opasnost ne samo Zemunu nego i celom Sremu, iz Beča je postavljen Klobušicki, župan Paršodske županije i tajni carski savetnik, za kraljevskog sanitetskog komesara u Sremu, gde su se već vršile pripreme za odbranu od kuge. Generalna komanda je 11. juna javila Magistratu da je Klobušicki krenuo iz Temišvara radi dogovora s njom, da će 19. juna stići u Pančevo radi pregleda ondašnjeg kontumaca, a odande će doći u Zemun, gde mu se mora spremi stan i smeštaj za troja kola s dvanaest konja.³⁶

Nedelju dana potom (18. juna), Generalna komanda je poslala nov cirkularni izveštaj o stanju kuge u otomanskoj imperiji:

U Beogradu je kuga još jednako u porastu i sad je već, pored Turaka, više napala i ostale nacije, tako da dnevno umire 20 do 25 ljudi (prvog, drugog, trećeg a najdalje četvrtog dana svoga oboljenja) s gukama i pečatima ("Petetschen", tj. s velikim crvenim flekama) O njenoj pojavi u ostaloj Srbiji nema još nikakve pouzdane vesti, ali se stalno priča da je izbila u Jagodini.

U Bosni je još sasvim dobro stanje zdravlja. U Rumuniji, Makedoniji, Smirni i na ostrvu Hiosu (Scio) i dalje žestoko besni ova nesreća, a naročito je jako pritisla Solun i Prilep. Moldavska je od nje slobodna, sem Galca gde još jednako ima smrtnih slučajeva od nje, a u Bukureštu se već nedelju dana nije pojavio nijedan slučaj.

I ovom prilikom podvlači da je Dvorski ratni savet svojim aktom od 10. juna naredio da se na kordonu strogo pazi i da se sve mere predostrožnosti obnavljaju i pooštravaju.³⁷

Ista Komanda je opet posle nedelju dana poslala nov cirkularni izveštaj o stanju zdravlja u Turskoj:

U Beogradu i dalje besni kuga: 17. ovog meseca je od nje umrlo 36 duša, 18-og 42 čoveka, a još toliki broj bolesnika leži i svakog časa očekuje istu sudbinu. U ravnijim predelima Srbije, osim Jagodine, gde je kuga stvarno izbila, kažu, prema jednoglasnim vestima, da je dobro stanje zdravlja, ali se nadaju da će ova bolest i u Jagodini biti ugušena, jer je najveći deo stanovnika odmah pobegao u šume.

Što se tiče Bosne, po jednom saopštenju pukovnika fon Paulića, carsko-kraljevskog prokonzula, izbila je u Mostaru i u nekim okolnim mestima bolest koja bolesnike obično trećeg dana kosi i malo se ko od nje pridiže. U Rumuniji, Makedoniji i Bugarskoj kuga gospodari i dalje istom jačinom. U Moldavskoj je sasvim dobro zdravstveno stanje, pa čak i u Galcu i njegovoj okolini gde se više od pre 14 dana nije pojavio nijedan slučaj. To isto važi i za Veliku Vlašku, a samo je u Bukureštu, po izveštajima ondašnjeg zdravstvenog

komesara od 3. juna naveden jedan slučaj smrti i jedan oboljenja, a u onom od 5. juna takođe slučaj oboljenja.³⁸

Haranje kuge u Beogradu potsećalo je Sremsku županiju na "irišku kugu" od 1795/6. Da bi se na vreme sačuvao Provincijal od eventualne kužne zaraze, da se pri tome ne koči putnički saobraćaj, putnici ne maltretiraju a mere predostrožnosti potpuno ispunjavaju, Klobušicki je odredio da svaki srez Provincijala dobije svog komesara radi pregleda pasoša i drugih putničkih isprava svih putnika koji su dolazili iz "onostranih oblasti" ili iz pograničnih i susednih im predela, pa da im daju vizu ili da ih, prema prilikama, vraćaju natrag, odnosno šalju u zatvor, ako su bez pasoša ili s lažnim ispravama. I kao što svaki putnik iz turskih oblasti mora imati i sobom nositi propisani pasoš, sanitetsko uverenje (da je izdržao karanten) i carinsku potvrdu za sebe i robu, ako ju je nosio, isto tako će se ubuduće izdavati pasoš i svakom domaćem putniku za Provincijal s ličnim opisom odakle dolazi, da li je zdrav i bez zarazne opasnosti, kuda putuje i kakvu robu nosi, da li je lično proizveo ili u svome srezu kupio, kolika je količina, koji kvalitet i mesto njenog porekla. Od ovog su bili oslobođeni svi civilni i vojni ugledni činovnici kao i susedni stanovnici Provincijala koji su bili u svome kraju dobro poznati. Ove mere su bile potrebne, jer su se pomoću njih lakše mogli otkriti svi putnici s lažnim ispravama.

Da bi se potpuno vršio i olakšao ovaj nadzor, Sremska županija je još 19. juna na zajedničkoj komisijskoj sednici i s odobrenjem kraljevskog komesara odredila mesta za prolaze na njenu teritoriju, tako da svaki onaj koji bude udario drugim putem ima biti vraćen ili kao sumnjiv zatvoren. Ta mesta su: Kamenica, Indija, Putinci, Dobrinci, Voganj, Veliko Radince, Kukujevci, Šid, Tovarnik, Negoslavci i Nuštar, u kojima će se nalaziti postavljeni komesari za već pomenutu dužnost, a skele u Bućkovcu i Dumbovcu biće potpuno zatvorene. I ovom je prilikom preporučeno Magistratu da strogo vrši nadzor nad svim putnicima i njihovim putnim ispravama, a što češće da pregleda sve mlinove, salaše i periferijske krčme.³⁹

Sve ove mere izgledale su, na prvi pogled, preterane i izlišne. Međutim, baš činjenice s kordonskog terena, pa i zemunskog, i dugogodišnje bogato iskustvo dobijano u opštenju s ljudima na njemu, nalagali su i opravdavali njihovu potrebu. Tek što je prednji cirkular obnarodovan u Zemunu (3. VII), već sutradan, između tri i četiri časa popodne, zatečen je Jovan Đuraković, srpski emigrant, na zemlji između parlatorije i beogradske kapije. U isto vreme zapažen je drugi Srbijanac, koji se "meša" s ljudima na onoj strani, kako se iz parlatorije uputio prema skrivenom Đurakoviću, ali se odmah trgnuo čim je spazio da je primećen. Kako je ovde bio u planu tajni sastanak, Đuraković je odmah sproveden Magistratu gde je saslušan i kažnjen "četiri dana zatvora u okovima"⁴⁰ I dok su kordonski stražari morali imati "Argusove oči" i o svemu zapaženom izveštavati svoje

pretpostavljene, dotle je Generalna komanda sa veće osmatračnice više videla i znala pa stalno slala izveštaje nadležnim organima na svom području (o kretanju kuge u evropskoj Turskoj) da ih oni objavljuju narodu radi opšte orijentacije. Tako se u Magistratskom proglasu od 19. jula, napisan po Komandinom cirkularu od 7.VII, veli ovo:

U Beogradu kuga jedanko hara. Sad je od nje umro Mula-efendija i cela njegova porodica, a vezir i njegov pomoćnik (ćaja) u velikom su strahu pa stoga održavaju vrlo kratke i samo najnužnije prijeme. povrh toga, onde vladaju još i opake crne boginje, od kojih mnogi ljudi umiru, i dizenterija.

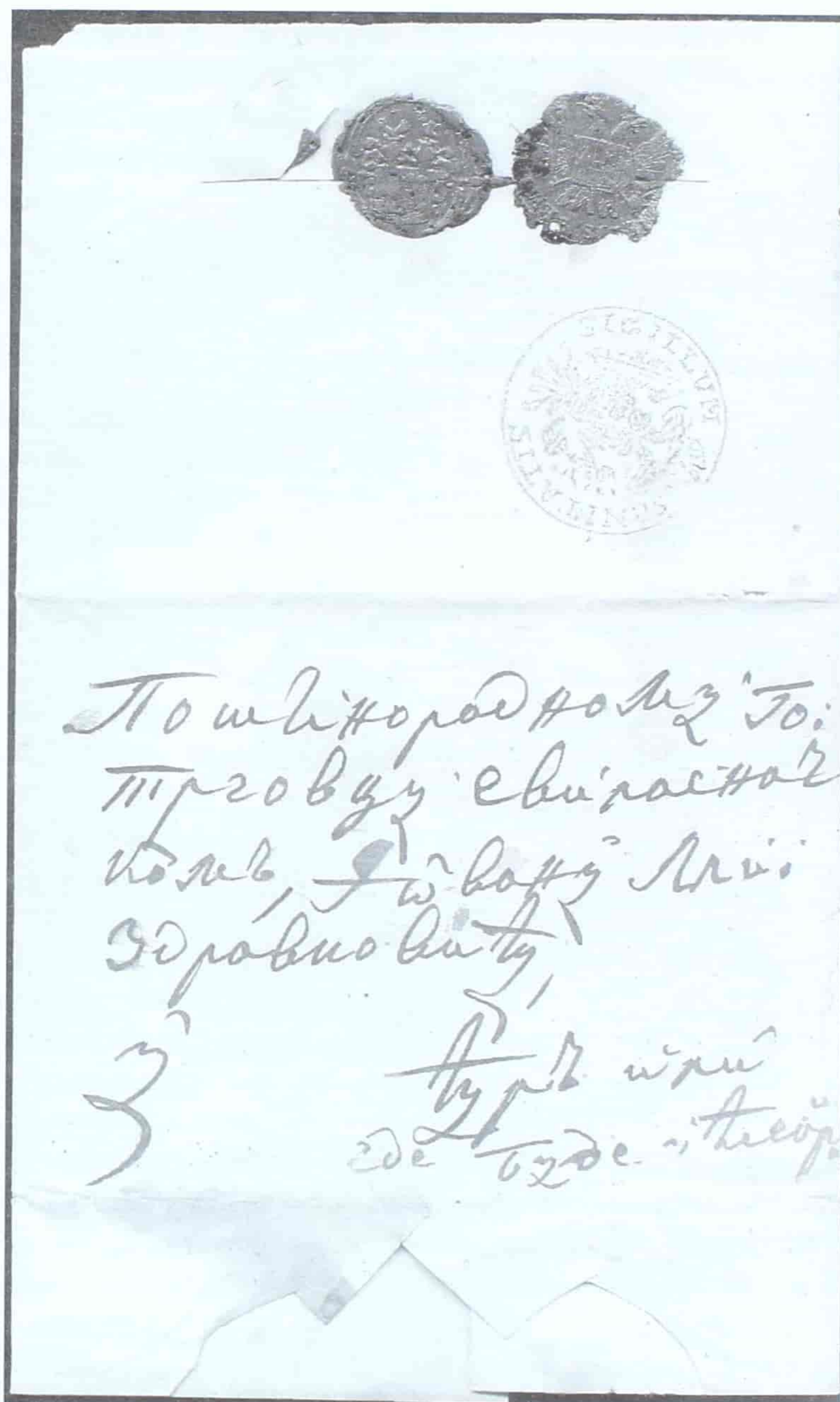
U ravnoj Srbiji (Moravskoj dolini), kažu, kuga sad već vlada u svima mestima koja se nalaze na drumu od Carigrada za Beograd. Sela koja leže po strani još su pošteđena, ali postoji bojazan da će se i dalje svuda proširiti, jer se 7-800 kulučara iz ravnih predela nalaze u Beogradu, na pletenju rovovskih košara ("zur Flechtung der Schanzkörbe"), i koji će je verovatno odneti sobom u svoj zavičaj.⁴¹

Kod takvog stanja stvari, Magistrat opominje narod da se kloni svakog mešanja s onostrancima i kupovanja robe koja nije prošla kroz kontumac.

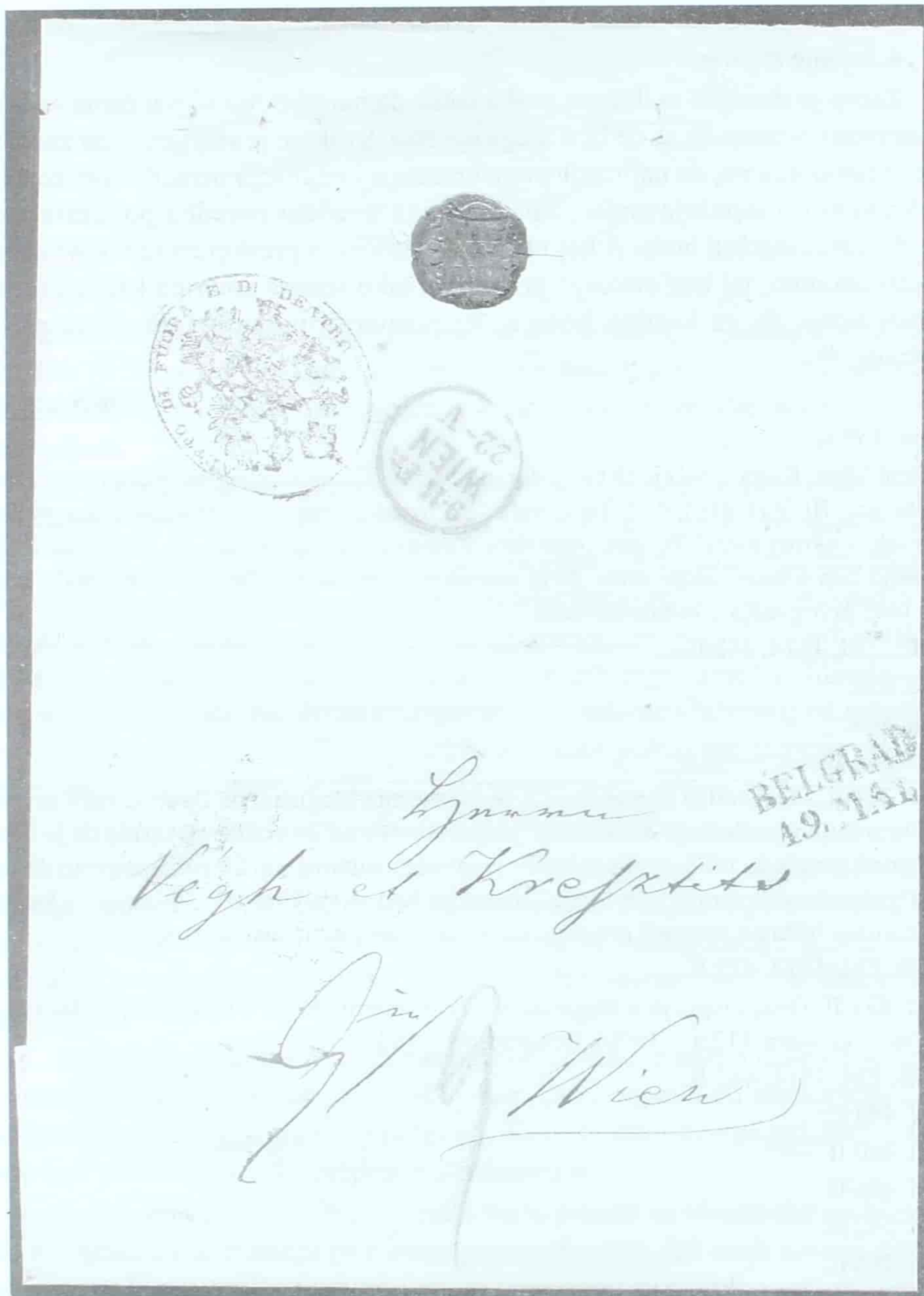
Dok se to objavljivalo u Zemunu, komanda u Petrovaradinu je pisala sledeći izveštaj za svoje područje: Dvorski ratni savet je saopštio da je kuga nedavno izbila u Hercegovini u mestima: Dubljani, Veličani, Dračevo, Dubrava i Ljubinj "koji su najviše dva časa udaljeni od dubrovačke granice", pa je naredio da se najpažljivije vrši nadzor nad ljudima i robom iz toga predela i podvrgavaju najdužem karantenu. Pošto se kuga tako širi, da se opasnost sve više približuje austrijskim granicama, Savet traži izveštaj da li je "prema toj opasnosti dobro posednut kordon na suvu i Dunavu", da se do sitnica izvesti o svemu što je s tim u vezi i o čemu su izdavana i obnavljanja mnoga naređenja, a posebno o tome, da li je preki sud, usled blizine opasnosti, proglašavan i svakom poznat radi opomene. Komanda najzad dodaje: Premda su često ponavljana sva naređenja i mere predostrožnosti, a ne sumnja se da se po njima striktno postupa, ipak Magistrat mora, usled tog naređenja i radi potpunog umirenja Saveta, da šalje svakog petog dana, od prijema ovog akta, opširne i tačne izveštaje, ukoliko se to odnosi na njega, kako i koliko su ta naređenja i mere sprovedeni.⁴²

Dobivši ovaj raspis (25.VII.), Magistrat je doneo odluku da se proglasi preki sud protiv svakog sanitetskog prestupnika. U ovom "*Proglašeniju Suda i drugi zbog kuge ustanovljeni naredba*", koje je dobošem i afišima 30. jula objavljeno narodu na nemačkom i "ilirskom" jeziku (ćirilskim pismom), navedena su četiri dela prestupa "kao najpoglavitija":

1. prestupanje kordona,
2. prevarka kontumaca,

1839. god. Privatno pismo-omotnica iz Beograda za Austriju. Prevezeno "kaikom" do Zemunskog kontumaca; sanitetski tretirano (otvoreno i dimljeno-okadeno, zatvoreno voštanim pečatom kontumaca "Sigillum Sanitatis Semlinensis", na poledini potvrda o karantiranju - otisnut negativ pečat "Netto di Fuora et di Dentro" (čisto spolja i iznutra); primalac upisao datum prijema "7.april 839."

1858. god. Pismo-omotnica iz Beograda za Beč. U polazu otisnut pečat konzularne pošte "Belgrad 19 mai", poštarina naplaćena 9 krajcera; putovalo preko kontumaca Zemun, sanitetski tretirano (bockano i dimljeno-okadeno), na poledini potvrda o karantiranju otisnut negativ pečat "Netto di Fuora et di Dentro" (čisto spolja i iznutra); pismo stiglo u Beč, otisnut dolazni pečat pošte "Wien 22.V".

3. nemarljivost činovnika kojima je nadzirateljstvo naloženo,
4. tajenje straote.

Zatim je detaljno razložena svaka tačka da narod tačno vidi u čemu se sastoji taj sanitetski prestup da se ne bi o njega ogrešio. Svakom je stavljeno "na znanje, za nauku i opominjanje, da najmanje prenebreženije i najmanja nemarljivost koja bi se u sohraneniju i ispolnjavanju ... protiv kuge uvedeni naredba pokazala, odma ostrejša kaštigana biti hoće. A koj bi se pak naročito u prestupljeniju takovi naredba upustiti derznuo, taj bez svakoga prizrenija, tako smesta smertnu kaštigu (kaznu) podneti hoće, da ga kaštiga hoće se za primer drugima celom ovom predelu proglasiti".⁴³

(nastaviće se)

²⁴ Ibid. 159 II

²⁵ Kostić Mita, Kuga u Srbiji 1814 i odbrana Srema. *Glasnik Istorijskog društva u Novom Sadu*, knj. III (411-416), 412. Tu se veli: "Na izmaku zime javlja se kuga u Beogradu i to odmah u oštroj meri" Po dokumentima Zemunskog magistrata ne izlazi tako. Da je stvarno bila u tako "oštroj meri" to bi zemunske merodavne vlasti svakako znale, a ne bi tek uoči prvog maja u to bile uverene.

²⁶ AGB, ZM, 1814, 342 II.

²⁷ Ibid. 352.

²⁸ Ibid. 349.

²⁹ Ibid. 354 II.

³⁰ Ibid. 361 II. - Generalna komanda je 2. juna izvestila Magistrat da Dvorski ratni savet nije odobrio toliko produženje karantena, "jer je iskustvo od 29 godina pokazalo da je Šenoov (Chenot) propis iz 1785. godine, kojim je utvrđen karanten od 20 dana potpuno dovoljan za sigurnost unutrašnjih provincija", naročito kad se valjano vrši "čišćenje" i kad se iz kontumaca ništa ne propusti pre nego što se svrši propisana manipulacija.

³¹ AGB, ZM, 1814, 422 II.

³² Ibid. 433 II. Ovaj raspis je u originalu objavio Jeremić Rista u svojoj knjizi *Medicinske prilike u Zemunu (1750 - 1900)*, Beograd, 937, 103.

³³ AGB, ZM, 1814, 442 II.

³⁴ Ibid. 443 II.

³⁵ Ibid. 480 II.

³⁶ Ibid. 496 II.

³⁷ Ibid. 542 II.

³⁸ Ibid. 573 II.

³⁹ Ibid. 570 II.

⁴⁰ Ibid. 645 II.

⁴¹ Ibid. 635 II.

⁴² Ibid. 664 II.

⁴³ Ibid. 688a II - Ovo "Proglašenije ..." javljeno je u celini u pomenutoj knjizi *Medicinske prilike u Zemunu ...*, 111/12.

KONZERVACIJA I RESTAURACIJA STARIH PISAMA

Vojislav Begović

U v o d

Konzervacija je *naučni i tehnički metod koji se sastoji iz postupaka za zaštitu materijala (u ovom slučaju starih pisama) od propadanja ili oštećenja i održavanja u postojećem stanju. Vraćanje oštećenog materijala u prvobitno stanje naziva se restauracijom.*

Kao skupljači, u svakodnevnoj komunikaciji, najčešće govorimo o zaštiti starih pisama. Za potrebe našeg razmatranja izjednačićemo pojmove: konzervacija i zaštita. Zaštita se sprovodi dezinfekcijom materijala – hemikalijama, zračenjem ili visoko-frekventnom strujom – radi uništavanja fungi (gljivica) i bakterija koje razaraju hartiju. Pored toga, filatelistički materijal treba zaštititi od svetlosti i prašine koji ga takođe mogu oštetiti. Pravilno korišćenje i smeštaj filatelističkog materijala (uključujući regulisanje temperature i relativne vlažnosti) od naročite su važnosti za obezbeđivanje filatelističkih objekata poštanske istorije od daljeg propadanja.

Primerici prikupljenih pisama predfilatelističkog perioda (pre – stamp period) deo su nacionalne kulturne baštine. Time je jasno izražen veliki interes institucija i pojedinaca (kolekcionara) da zaštite taj materijal od propadanja. Dakle, poznavanje fundamentalnih metoda konzervacije i restauracije filatelističkog materijala u privatnim kolekcijama nije samo lični interes, već i moralna obaveza kolekcionara.

Za jednog sakupljača starih pisama podjednako je važno kako da se brine o tom materijalu, kao i šta sakuplja. Kako obnavljati i popravljati stara pisma u cilju poboljšanja njihovog izgleda i vrednosti. Koje se tehnike sve primenjuju? Šta popravljati samostalno, a šta prepustiti stručnjacima?

Teško je naći više istih primeraka starih pisama sa identičnim problemima, istim mrljama, u istom stanju pa i istom papiru. Srećom, još uvek postoje primerici koji se mogu kupiti prilično jeftino i mogu se koristiti za isprobavanje metoda koji će biti opisani i, što je još bitnije, za sticanje iskustva u rukovanju osetljivim materijalom kao što je papir.

Pre nego što se odlučimo za bilo kakav poduhvat, moramo biti sigurni u vrednost filatelističkog materijala koji posedujemo, nezavisno od poznavanja metoda rada. Rad na vrednijim primercima treba uvek prepustiti stručnjacima.

1826. Preporučeno pismo iz Kovina za Peštu.
Pismo sa većim oštećenjima

Svako pojedinačno pismo je problem za sebe i, bez obzira na iskustvo, treba raditi oprezno i svaki zahvat, koji se pokazao savršen na manjem vrednom primerku, treba isprobati na manjim i nevažnijim površinama pisma na kome radimo.

K o n z e r v a c i j a (z a š t i t a)

Svetlost i vlaga su dva najveća neprijatelja pisama. Stari papiri za pisma su izuzetno osetljivi na delovanje jake svetlosti iz dva razloga: 1) jaka svetlost slabi papir, 2) mastilo i oznake bojom blede, i to vrlo često neujednačeno.

Podimo od činjenice da su tabaci papira koji čine predfilatelističko pismo stari namanje 150 godina (na primer pisma s područja Vojne granice ili iz predfilatelističkog perioda Srbije); da su bili izloženi uticaju vremena: po njima je pisano mastilom i može se pretpostviti da se sa najvećim brojem nije rukovalo s neophodnom pažnjom. Tabaci papira (pisma) mogli su biti takođe, izloženi hemijskim uticajima i uticajima sunčeve svetlosti.

Šta se savetuje? Prvenstveno, treba izbegavati često premeštanje materijala o kome ovde govorimo. Poznato je da papir može sadržati gljivice koje postoje svuda u okruženju. Njihov broj se rapidno uvećava povećanjem vlažnosti sredine. Plesni se uspešno naseljavaju na različitim organskim podlogama i materijalima kakav je i papir. Takođe, razne nenamenske folije u kojima se ponekad čuvaju pisma su pogodna podloga za razvoj plesni (buđi).

Pisma se moraju čuvati na sobnoj temperaturi između 20°C i 22°C u kutijama ili zaštitnim folijama koje ne kondezuju vlagu (Lindner – uniplate pages, Hard PVC

with 100% free of any chemical softeners). Ovog materijala ima i može se nabaviti po umerenim cenama na našem tržištu.

Izlaganje toploti (preterano zagrevanje) isušuje papir koji postaje krt; s druge strane sunčeva svetlost zbog UV zračenja može dovesti do razgrađivanja vlakana papira.

Smeđe mrlje (fleke) na pismu su prvi znak pojave i razvitka plesni (buđi). Kada se to primeti, takav komad mora smesta biti izolovan da se plesan ne bi prenela na druge komade u zbirci. Ako je cela zbirka napadnuta plesnima, potrebno je potražiti pomoć stručnjaka koji može dati savet šta da se preduzme, da se bez oštećenja ukloni plesan, i pisma budu izlečena. Laik ne treba da preduzima bilo šta, kako bi se izbegla šteta.

Savijanje pisama

Ponekad se sreću predfilatelistička pisma koja su u nekom trenutku naknadno savijena, različito nego što je to bilo prvobitno učinjeno. Često to rade kolekcionari, zbog štednje prostora. Većina glomaznih službenih pisama (ex offo) su savijena naknadno i zbog toga što su i dvaput veća od običnih pisama. Papirna vlakna pisama starih 150 i više godina na mestima presavijanja – duž prevoja, su istanjena pa se takva pisma na tim mestima mogu lako pocepiti. Preporučuje se pažljivo postupanje u svim slučajevima ponovnog savijanja papira (pisma). Ako pismo mora biti ponovo savijeno pokušajte to da uradite po originalnim prevojima i vrlo pažljivo. Adresa i ostale oznake na pismima su potpuni samo ako se nalaze na pismu originalne forme i veličine.

Ein.
 Voynich
 12/5 844
 Primus Excellence
 Erzbischof und Metropolit
 von Prag
 zu
 Breslau in Silesien

1844. Pismo upućeno iz Vojnića za Sremske Karlovce
 Primer dobro očuvanog pisma

Restauracija

Čišćenje površine papira (pisama)

Prljavština, prašina i masnoća narušavaju izgled pisma i oštećuju papir. To je sigurno dovoljan razlog da se pristupi čišćenju.

Krenimo redom: punu kafenu kašičicu neutralnog sredstva - ni kiselog ni baznog – (na primer može se upotrebiti deterdžent za pranje sudova ili tečni sapun za kupanje beba) za pranje rastvoriti u ½ litra mlake vode (sredstvo koje se koristi ne sme sadržati belila). Potom raširiti polietilensku foliju preko staklene površine (koja treba da je dvaput veća od nesavijenog tj. razvijenog pisma). Posle takve pripreme, ukloniti prašinu s lica pisma upotrebom suve mekane četke. Obe strane razvijenog pisma (tabaka hartije za pisanje) navlažiti pripremljenim rastvorom sredstva za pranje, takođe upotrebom meke četke. Zatim postaviti slobodan deo folije preko namočenog tabaka hartije (pisma) i pritiskivanjem dlanom ili gumenim valjkom (hard rubber roller) istiskivati vodu. Posle toga skloniti foliju s pisma a pismo isprati u čistoj vodi. Posle skidanja prljavštine i mrlja s pisma isto saviti kao pređašnji original i pritisnuti lakšim predmetom.

Postupak unekoliko može biti modifikovan za šta nije potreban neki specijalni alat i pribor, već je najbitnije da obezbedimo dovoljnu količinu upijajućeg papira dobrog kvaliteta. U ovom postupku je potrebno nekoliko pari stakala raznih veličina, uvek većih od pisma na kome se radi. Staklo će se koristiti ili kao radna površina na kojoj leži pismo ili kao oslonac dok ga peremo ili kao pritiskivač kod sušenja. Za ispiranje treba koristiti plitku zdelu sa ravnim dnom koja može biti od porcelana ili plastike i lako se može nabaviti u radnji sa fotografskim priborom. Upijajući papir (upijač) upotrebiti da se pokupi višak vlage.

U postupku čišćenja voštani pečati mogu predstavljati problem dok mastilo i olovka (najčešće crvene boje) neće izbledeti ili postati замуćeni (nejasani), što se ne bi moglo reći i za moderna mastila.

Da bi se izbeglo oštećenje voštanih pečata potrebno je uzeti komad kartona deblji od voštanog pečata i veći od površine pisma. Iseći otvor na kartonu na mestu voštanog pečata i onda pritiskivati dlanom površinu pisma pod kartonom.

Ako pismo sadrži kakvu oznaku koja je naknadno stavljena, npr. cenu ne sme se primeniti navedeni postupak čišćenja.

Izgled starih pisama se često može popraviti pažljivim čišćenjem površine mekom slikarskom gnetilnom gumom (kneadable rubber, npr. Koh & Norhardt), pazeći da se ne ošteti površina pisma i probajući prvo u uglu. Isto tako, duboko uvučene čestice prašine mogu se ukloniti pažljivim brisanjem malim

parčetom odstajalog belog hleba. Pokreti treba da su kružni, a hleb menjati čim se zaprlja.

Uklanjanje mrlja

Masnoća od sveća i voska. Da bi se masnoća sasvim uklonila, pismo treba postaviti na staklo i uroniti ga u posudu sa apotekarskim benzinom, a mrlju blago tapkati mekom četkicom sve dok ne isčezne.

Mrlje od masti i ulja. Ove mrlje se obično teško uklanjaju. Benzol može dati dobre rezultate ali se mora paziti jer je veoma isparljiv. Najčistiji, piridin, je naročito dobar za stare mrlje. Primena ovih sredstava je lokalna. Postoji mogućnost da se masnoća prilikom čišćenja proširi (razlije).

Čaj i kafa. Pošto se površina mrlje navlaži, nanosi se 2% rastvor natrijumperborata i pismo se ostavi 45 do 60 minuta izloženo suncu. Mada rastvor sporo beli, mora se paziti jer je alkalni i može nagrasti papir. Ukoliko se dogodi da papir omekša, zahvat se odmah prekida, pismo se navlaži čistom vodom a zatim dobro osuši.

Mrlje od mastila. Ove mrlje nije lako ukloniti zato što postoje razne vrste mastila, od mastila na bazi gvožđa i tanina koja nagrize papir pa do modernijih. Stoga su i metodi uklanjanja brojni i odgovarajući metod može se utvrditi tek posle niza proba. Za ovu svrhu može se upotrebiti 10% rastvor limunske kiseline ili 5% rastvor oksalne kiseline. Uklanjanje treba raditi pažljivo i proces prekinuti pre nego što je beljenje potpuno. Pismo potom treba dobro oprati.

Na kraju, još jednom treba ponoviti da se sredstva za beljenje ne smeju koristiti.

L i t e r a t u r a

1. Andor Bér, Laslo Makai, Eva Makai i Laslo Siranji, *Handbook of The Hungarian pre stamp mail*, ARGE UNGARN e. V. in BD Ph e. V, nije naveo mesto i godina izdanja;
2. Žaklin Ridli, *Održavanje i popravljavanje antikviteta*, Tehnička knjiga, Beograd 1980.

Autor se zahvaljuje dr Jovanu Veličkoviću, prof. dr Milanu Radovanoviću i Bogdanu Petroviću, na stručnoj pomoći i savetima koje su dali prilikom pisanja ovog rada.

NEKE OSOBENOSTI ŽIGA VOJNE POŠTE 999

Prof. dr Milan Radovanović

Kao što je poznato, vojne jedinice su na žigovima vojnih pošta predstavljane brojčanim oznakama, čiji je tvorac bio naš poznati matematičar Mihailo Petrović – Alas. Vrhovna komanda je dobila broj 999. Upotreba žigova vojnih pošta počela je u juna 1916, prema Prikiću /L.1/, mada Višacki konstatuje njihovu upotrebu krajem maja meseca /L.2/.

Analizom skromne zbirke vojne pošte (razglednica, dopisnica, vojničkih karata i pisama) iz Prvog svetskog rata uočene su neke zanimljivosti koje se odnose na žig Vojne pošte 999. Naime, čini se da je u periodu 1916-1918 god. korišćeno najmanje četiri različita žiga, a verovatno i više. O postojanju dve vrste žigova vojnih pošta pisao je još davne 1936 godine, doduše uopšteno za sve vojne žigove iz tog perioda, E. Deroko /L.3/. Prema ovom navodu, 1917 i 1918 korišćen je „dvokružni žig sa datumom sa prečnikom od 28 mm.... Kod nekih od ovih žigova unutrašnji krug je prekinut”. Pregledom većeg broja žigova VP 999 uočeno je da postoje dva tipa žiga VP 999 što navodi M. Rašić /L.4/ i što je većini onih koji se bave ovom oblašću poznato. U daljem izlaganju usvojena je terminologija za ove žigove prema V.Višackom /L.5/. i to:

- dvokružni mostni žig sa šrafiranim segmentima (tip I) i
- jednokružni žig sa šrafiranim segmentima (tip II).

Pored navedenih osnovnih karakteristika ova dva tipa se razlikuju i prema normalnom rastojanju između šrafiranih segmenata, što može da bude korisno za njihovo razlikovanje, posebno kada je otisak žiga nešto slabiji, pa se, naprimer, ne može da oceni o kom se tipu žiga radi. Naime, pomenuto rastojanje, na osnovu prve analize, kod tipa I iznosilo je 9,5 mm, a kod tipa II je bilo nešto veće – 10,5 mm. Postoji mogućnost uvođenja i dodatnih kriterijuma, ali se čini da je i ovaj kriterijum dovoljan i lak za korišćenje.

Daljom analizom, utvrđeno je da kod ovih žigova postoje varijeteti. Kao dokaz za ovu tvrdnju navode se žigovi prikazani na slikama 1 i 2. Razlike između ovih žigova su jasno uočljive ukoliko se posmatra međusobno rastojanje između brojeva 9. Na Slici 1 prikazan je žig (tip I) kod koga je međusobno rastojanje između devetki praktično isto, dok je na Slici 2 prikazan žig (tip I) kod koga su prve dve devetke međusobno bliže u odnosu na treću devetku, odnosno, koja je na nešto

većem rastojanju od srednje devetke, nego što je rastojanje između prve dve devetke.

Koristeći kao kriterijum normalno rastojanje između šrafiranih segmenata, uočeno je, da kod žiga VP 999 sa ravnomernim međusobnim rastojanjem između devetki, normalno rastojanje između šrafiranih segmenata iznosi nešto više od 8,5 mm. Pored navedenog, još lakše je uočiti razliku između ova dva žiga nedostatkom tačke iza "BR" kod žiga na Slici 1.

Žig VP 999 sa ravnomernim rastojanjem između devetki, sa normalnim rastojanjem između šrafiranih segmenata od 8,5 mm, postoji i sa tačkom iza "BR". Čak dva ovakva žiga (2.9.17 i 5.9.17) nalaze se na razglednici iz Rima za Solun (Sl. 3). Moguća dilema da se radi o istom žigu, kome je tokom vremena "nestala" tačka iza "BR" usled pohabanosti ili nekih drugih razloga, se ne postavlja, jer navedeni žig bez tačke iza "BR" nosi datum 2.8.16, a navedeni žig sa tačkom iza BR" ima datum 2.9.17 i 5.9.17.

Slika 1: žig VP 999 - tip IA, sa ravnomernim međusobnim rastojanjem između devetki (2.08.1916) - rastojanje između segmenata 8,5 mm, bez tačke iza BR.

Slika 2: žig VP 999 - tip IC, sa različitim međusobnim rastojanjima između devetki (20.06.1916) - rastojanje između segmenata 9,5 mm sa tačkom iza BR.

Slika 3: žig VP 999 - tip I B, sa ravnomernim međusobnim rastojanjem između devetki normalno rastojanje između šrafiranih segmenata 8,5 mm, sa tačkom iza BR.

Slika 4: žig VP 999 - prividno tip II, sa neravnomernim međusobnim rastojanjem između devetki - rastojanje između segmenata 9,5 mm.

Slika 5: žig VP 999 - tip II, sa ravnomernim međusobnim rastojanjem između devetki (2.07.1916) - rastojanje između segmenata 10,5 mm

Činilo se da se slična situacija javlja i kod žiga VP 999 tipa II, pogotovo što je na prvi pogled izgledalo da i kod ovog tipa postoje varijeteti, kao i kod žiga VP 999, tipa I. Naime, zbog slabih otisaka žiga, često je izgledalo da se radi o jednokružnom žigu sa šrafiranim segmentima (Slika 4). Koristeći uvedeni kriterijum normalnog rastojanja, utvrđeno je da kod tipa II ne postoje razlike u međusobnom odnosu između devetki, kao kod tipa I, pa, prema tome, postoji samo jedan tip - sa ravnomernim rastojanjem između pomenutih cifara (Slika 5). Normalno rastojanje između šrafiranih segmenata kod ovog tipa iznosi 10,5 mm.

Svi žigovi su bili u upotrebi u periodu 1916 – 1918 (nisu prikazani), mada je dalje praćenje delimično otežano s obzirom na činjenicu da su otisci žigova sa vremenom, a posebno u 1918 godini, bili sve lošijeg kvaliteta, bilo zbog pohabanosti, bilo zbog njihovog neredovnog čišćenja. I pored ove činjenice, navedene razlike su i dalje uočljive i potvrđuju njihovo postojanje i korišćenje. Koristeći pored kriterijuma dvokružni-jednokružni i kriterijume: a) rastojanja između devetki, b) kriterijum normalnog rastojanja između šrafiranih segmenata, v) bez ili sa tačkom iza “BR”, čini se da se postojeći žigovi Vojne pošte 999 u potpunosti mogu determinisati. Ovim su određena najmanje četiri tipa žiga, i to:

- tip I A, sa ravnomernim međusobnim rastojanjem između devetki – normalno rastojanje između šrafiranih segmenata 8,5 mm, bez tačke iza “BR”.
- tip I B, sa ravnomernim međusobnim rastojanjem između devetki – normalno rastojanje između šrafiranih segmenata 8,5 mm, sa tačkom iza “BR”.
- tip I C, sa različitim međusobnim rastojanjima između devetki – normalno rastojanje između šrafiranih segmenata 9,5 mm, sa tačkom iza “BR”.
- tip II, sa ravnomernim međusobnim rastojanjem između devetki (2.07.1916) – normalno rastojanje između šrafiranih segmenata 10,5 mm, sa tačkom iza “BR”.

Slika 6

Ilustracije radi daje se primer korišćenja dva žiga VP 999 tipa I (2.11.16) i II (29.10.16), sa ravnomernim međusobnim rastojanjem između devetki na francuskoj dopisnoj karti upućene iz Bastije sa Korzike za Solun (Slika 6). Sličan primer istovremenog korišćenja žiga VP 999 i to tipa I, sa neravnomernim rastojanjem između devetki, i tipa II, sa ravnomernim rastojanjem između devetki, nalazi se i na austrijskoj karti, poslatoj iz Kragujevca za Krf (iz zbirke M. Vukosavljevića) koja je prikazana na strani 57 časopisa Filatelista broj 221/222.

Slika 7

Daljom analizom utvrđeno je da se žig VP 999 javlja u pet različitih boja. Najzastupljenija je bila crna boja, ona koja se najčešće sreće i zbog koje najveći broj filatelista nije uočio ove varijacije. Njoj bliske boje, teže uočljive, ali vidljive golim okom, su plavo-crna i mastiljavo-crna. Konačno, zelena i plava boja žiga VP 999 predstavljaju ekstremno neuobičajene boje i, verovatno, rede korišćene i vidane. Od 304 obrađenih žigova, utvrđeno je da postoji:

- dva žiga plave boje (0,66%),
- četiri žiga zelene boje (1,32%),
- osam žigova mastiljavo-crne boje (2,63%),
- deset žigova plavo-crne (3,29%), i
- ostatak od 280 žigova crne boje (92,10%).

Posmatrajući datume korišćenih žigova, može se konstatovati da su žigovi boja različitih od crne korišćeni u neposrednom početku upotrebe žiga VP 999, odnosno, krajem maja, celog juna meseca i početkom jula 1916 godine, sem žiga plavo crne boje, koji se koristio u nešto dužem periodu od početka jula do kraja septembra iste godine. Žig plave boje je korišćen 26.05 i 27.05.1916, žig mastiljavo-crne u periodu od 4.06 do 14.06, žig zelene boje od 20.06 do 2.07, a žig plavo-crne od 3.07 do 23.09. Žig crne boje je korišćen istovremeno (svi tipovi) u posmatranom periodu od 31.05.1916 (na osnovu sopstvenih uzoraka pisama, dopisnica i dr). Početak korišćenja žiga VP 999 prema V.Višackom /2/ je od 21.05.1916. Kombinujući boju žiga VP 999 i periode korišćenja pojedinih boja može se dobiti Slika 7, koja ukazuje na prihvatljivu logičnost utvrđenog redosleda. Može se pretpostaviti da u ovom početnom periodu upotrebe žiga VP 999 nije bio ustaljen isporučilac boje za žigove i da je to verovatno razlog za ove varijetete.

Dalja analiza bi mogla biti izvršena kombinujući razmatrane tipove žiga VP 999 i boju žiga, vrste korišćenih devetki, što u ovom prilogu nije urađeno. Takođe bi i drugi žigovi mogli biti predmet analize. Verovatno bi se sa većim brojem uzoraka moglo doći do pouzdanijih podataka i utvrđivanja možda i drugih varijeteta ili odstupanja od izloženog. Svrha ovog priloga je bila da se podstaknu istraživanja upotrebe vojnih žigova i po ovim kriterijumima i time još više doprinese osvetljavanju ovog veoma lepog perioda naše poštanske istorije.

Zahvalnost

Ovim putem želim da se zahvalim g. B. Petroviću, čijom sam ljubaznošću došao u posed žiga VP 999 plave boje, kao i g. J. Ristiću, koji je, tokom razgovora o ovom prilogu, uočio nedostatak tačke iza "BR".

Literatura

1. Prikić, V., 70 godina od proboja Solunskog fronta i 70 godina obrazovanja Jugoslavije, Filatelista, god.39 (1988), br.206,5-21.
2. Višacki, V., Vojne cenzure 1876-1945, Filatelista, god.46 (1995), br.221/222, 33-457.
3. Deroko, E., Die Poststempel von Serbien 1840-1921, Die Postmarke, Wien, 1936.
4. Rašić, M., The Postal History and Postage Stamps of Serbia, The T.E.Steinway Memorial Publication Fund, 1979.
5. Višacki, V., Otvaranje pošta i mestni žigovi u Srbiji 1840-1918, PTT arhiv, br. 26, 51-192, Beograd, 1989

FALSIFIKATI

Domaće filatelističko tržište, iako oskudno i malo, u poslednje vreme je preplavljeno brojnim filatelističkim falsifikatima. Zbog njihovog pojavljivanja u talasima može se pretpostaviti da “prizvođači” polaze od toga da neće biti otkriveni, a ako se to i desi brzo će se zaboraviti jer o tome ne ostaje nikakav pisani trag.

Savet atestatora SFJ je poveo energičnu borbu za suzbijanje falsifikovanja filatelističkog materijala. Naš časopis će nastaviti sa objavljivanjem svih saznanja s tim u vezi, dajući na taj način svoj doprinos borbi protiv falsifikata.

FALSIFIKATI VOJNIH ŽIGOVA I PEČATA

Vukadin Dimitrijević

Žig КАДИКЕЈ ЈЕДРЕНЕ

Na vojničkoj dopisnoj karti zelene boje (broj 7, M.R. Vuković: Katalog celina jugoslovenskih zemalja) upućenoj sa Položaja za Kruševac, na zadnjoj strani u gornjem levom uglu otisnut je okrugli pečat КАДИКЕЈ ЈЕДРЕНЕ. Karta je putovala sa nekog ratišta u Srbiji za Kruševac, bez datuma slanja i bez uobičajenih poštanskih žigova. Tekst je napisan tvrdom grafitnom olovkom. Na karti je naknadno u desnom gornjem uglu dopisan datum 10/3/913 i to mekom izrazito crnom grafitnom olovkom za crtanje. Otisnuti žig pokriva početne reči prva tri reda teksta.

Opis pečata

Prečnik pečata je 35 mm, što je za 1 mm manje od originalnog. Linija kružnice je gruba i isperkidana, razvučena i nejednake debljine, bez obzira što se pokušalo da pečat bude ravnomerno otisnut. Slova su takođe isprekidana i gruba, sa izvesnim razlikama po obliku u odnosu na original. Pečat je otisnut u crnoj boji.

Zaključak

Za krivotvorenje ovog objekta, iskorišćena je vojnička dopisna karta koja je uredno putovala u toku Prvog svetskog rata, ali bez žigova uputne i prijemne pošte, kao i bez drugih manipulativnih žigova. Tekst je delimično falsifikovan

dopisivanjem datuma različitom vrstom olovke. Otisnuti žig se dosta razlikuje od originala što se lako uočava.

Poznato je da postoji još jedna varijanta originalnog pečata КАДИКЕЈ-ЈЕДРЕНЕ koji u sredini ima “most” za upisivanje datuma. Dopisne karte na kojima su upotrebljeni ovi pečati su vrlo retke pa je stoga njihovo krivotvorenje izazov za falsifikatore.

Žig БОЈНА ПОШТА БР. ОВ

Na vojničkoj dopisnoj karti (broj 6, M.R. Vuković-citirani Katalog) u gornjem desnom uglu otisnut je lažan žig navedene vojne pošte III puka konjičke divizije. Karta je poslata sa ratišta u Beograd. Pisana je tvrdom grafitnom olovkom bez oznake mesta i datuma upućivanja. Na poleđini je ispisan tekst: “G. Prediću, šaljem Vam, kola što Vam je obećao g. major, s pozdravom, M. Ivanović – kapetan”. Iz teksta se vidi da je karta korišćena u Srbiji u periodu 1914-1915, jer je direktna prepiska između Solunskog fronta, gde je konjička divizija ratovala (gde se nalazila navedena pošta) i okupirane Srbije nije bila moguća.

Opis žiga:

Žig je neravnomerno otisnut sa delimičnim prekidima kružnice, sa izrazito naznačenim neravnomernim zadebljanjima. Žig ima isti prečnik kao original. Slova u tekstu (БОЈНА ПОШТА) su gruba i nepravilna, sa iskrivljenim vertikalama i nepravilnim polukrugovima, kod slova “O” i “B”. Razmak između slova БР. и ОВ je 12, dok je kod originalnog žiga taj razmak 9 mm (sl. 2a).

Zaključak

Radi se o primitivnom falsifikatu urađenom na neadekvatno upotrebljenoj vojničkoj dopisnoj karti iz čijeg se teksta vidi da je objekat krivotvoren jer g. Predić nije mogao da dobije poslata mu kola od strane majora, uz činjenicu da se on nalazio u Beogradu, a major, ako zaključujemo po žigu uputne pošte, negde na Solunskom frontu.

Treba znati da je sva pošta upućena sa Solunskog fronta obavezno cenzurisana, što nije slučaj sa ovom dopisnom kartom.

Žig БОЈНА ПОШТА БР. 96

I kod ovog objekta upotrebljena je vojnička dopisna karta (broj 6, M.R. Vuković – citirani Katalog). U gornjem desnom uglu karte utisnut je u crnoj boji žig БОЈНА ПОШТА БР. 96 sa datumom u sredini (16 6. 17). Na poleđini karte pošiljaoc nije napisao datum upućivanja karte. Karta je pisana tvrdom grafitnom olovkom. Iz teksta se vidi da izvesna gospođa Vera šalje gospođi Dari svoje stihove. Karta je upućena u Šapince. Osim ovog poštanskog žiga na karti ne postoje nikakvi drugi manipulativni ili cenzorski žigovi. Iz teksta se zaključuje da je karta putovala isključivo na teritoriji Srbije i da je nespretno upotrebljena za krivotvorenje.

Opis žiga

Žig je prečnika 28 mm, isto kao originalan. Slova u tekstu БОЈНА ПОШТА su visine 2,5 mm, a kod originalnog žiga ova su slova visine 3 mm. U žigu nedostaju dve horizontalne linije (iznad i ispod datuma) takozvani "most", kao i polukružnice iznad ovih linija koje zajedno sa njima čine dve polulopte koje su išrafirane vertikalnim linijama (sl. 3a).

Zaključak

I ovde se radi o nestručno urađenom falsifikatu koji se lako prepoznaje iz samog teksta na karti, kao i poštanskog žiga koji se dosta razlikuje od originalnog i konačno po nekompletnosti objekta jer mu nedostaje obavezan žig vojne cenzure.

Žig БОЈНА ПОШТА na vojnoj saobraćajnoj karti

Na obrascu БОЈНО САОБРАЋАЈНА КАРТА (broj 33c, M.R. Vuković – Katalog celina) na prednjoj strani je otisnut uokvireni pravougaoni žig u crnoj boji БОЈНА ПОШТА, a na zadnjoj strani isti takav žig u crvenoj boji. Karta je upućena 6. februara 1878. godine iz Belogradzika za Valjevo. Ova karta je inače namenski štampana za vojnu prepisku i pravilno je upotrebljena u vreme srpsko-turskog rata, februara 1878. po starom kalendaru, odnosno 23. februara 1878. po novom kalendaru.

Opis žiga

Okvir žiga je 26 x 9 mm, dok su kod originalnog žiga dimenzije okvira 27, 5 x 11 mm. Visina slova u tekstu žiga je 4 mm, a kod originala 5 mm.

Zaključak

Ova БОЈНО САОБРАЋАЈНА КАРТА je ispravna i pravilno je upotrebljena u vremenu kome pripada. Žig je nestručno urađen i na ovoj karti nepotrebno upotrebljen i suvišan, jer na samoj karti u nazivu stoji odrednica БОЈНА, odakle se vidi da je namenjena za vojničku korespodenciju.

Ručnim žigom БОЈНА ПОШТА poništavana je nominalna vrednost marke na civilnoj karti od 10 para (broj 1, M.R. Vuković – citirani Katalog) i tako su ostvarene prve provizorne vojno-dopisne karte.

Svi objekti koje smo obradili u ovom prikazu sadrže i druge znakove raspoznavanja na osnovu kojih je se nedvosmisleno može utvrditi da se radi o falsifikatima.

Literatura

Miodrag R. Vuković, *Katalog celina jugoslovenskih zemalja Tom I/I*, Srbija 1873-1921, Beograd 2000.

10/3/1913

 Драги Милоша!
 Шта је брже имао се изјави
 каровске, већ десет дана
 ништа не добијам.
 Ја сам добро не брине
 али ми пиши.
 Његај стина
 твој Милоша

КРАЉЕВИНА ВОЈНИЧКА
 ДОПИСНА КАРТА
 СРБИЈА

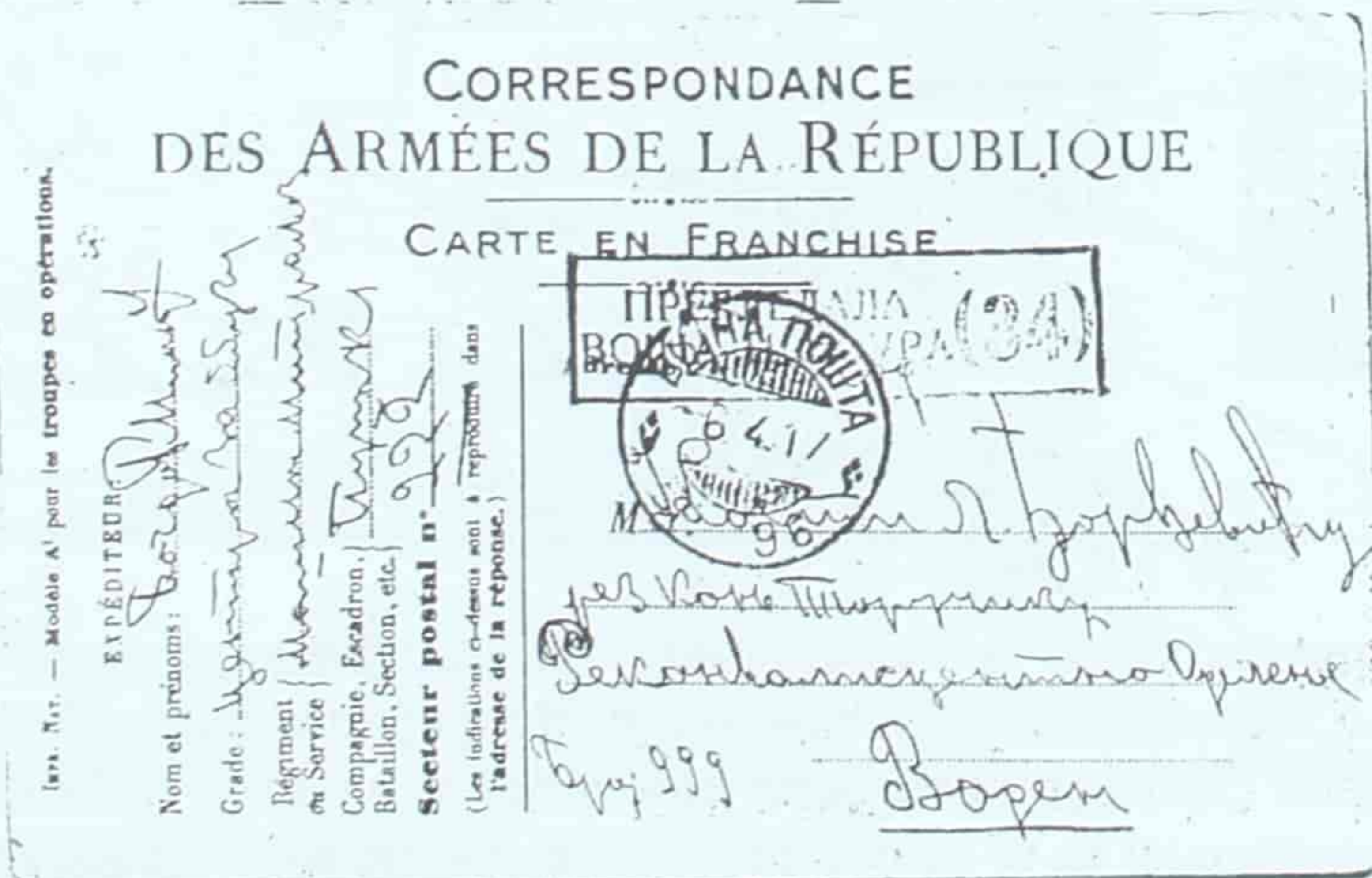
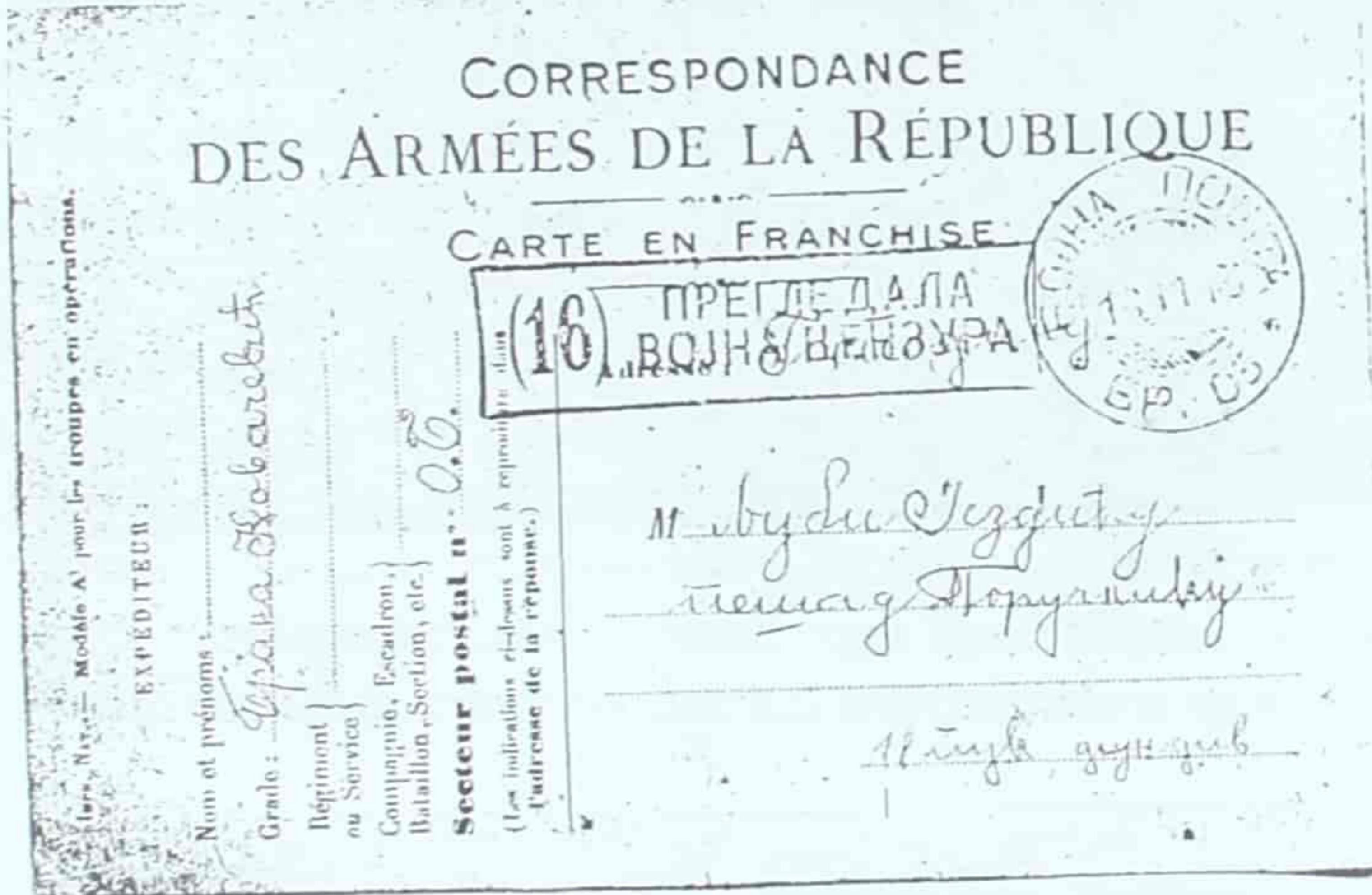
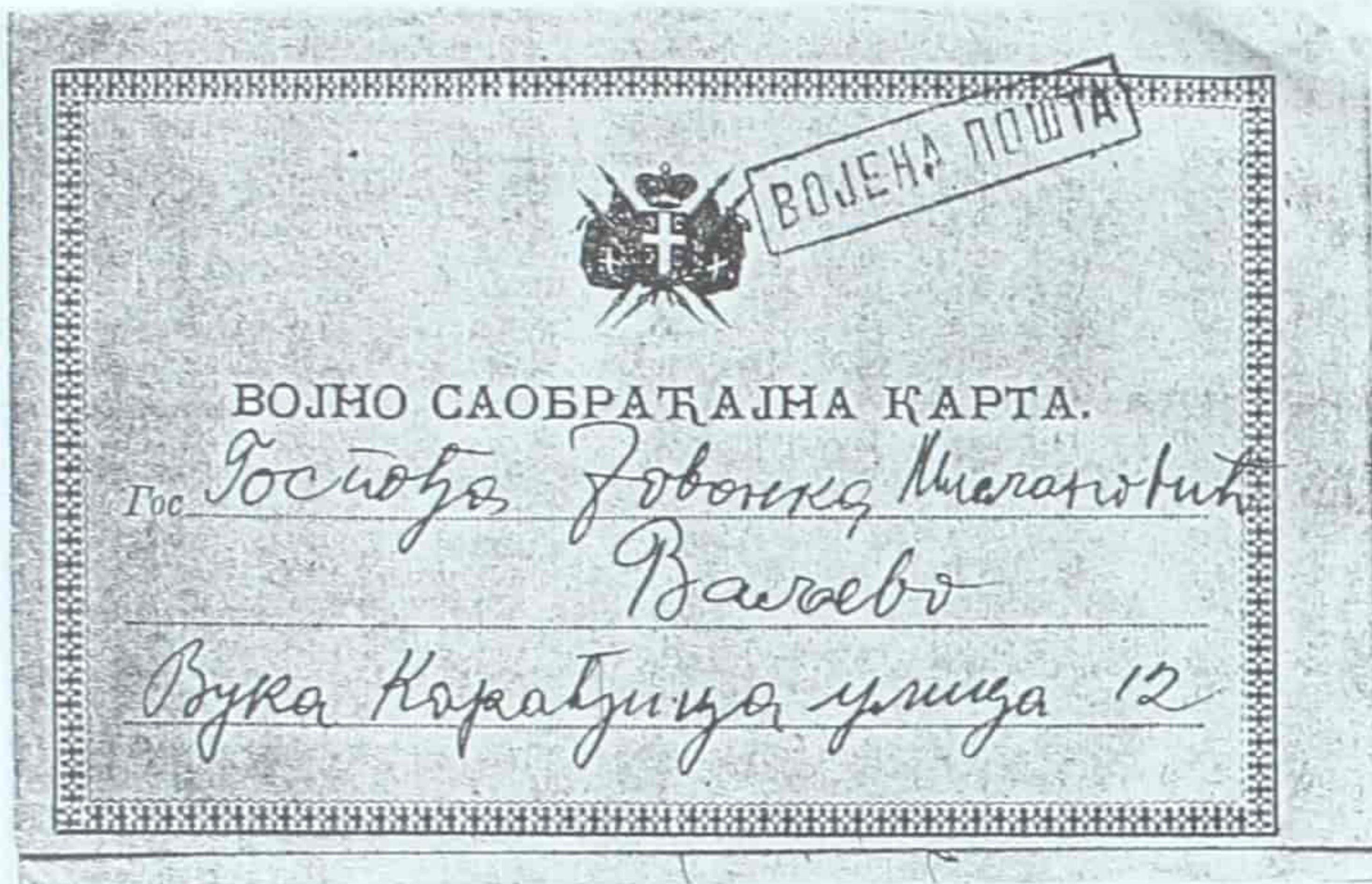
Милоша Вукотинић
 Тим М. Председнику

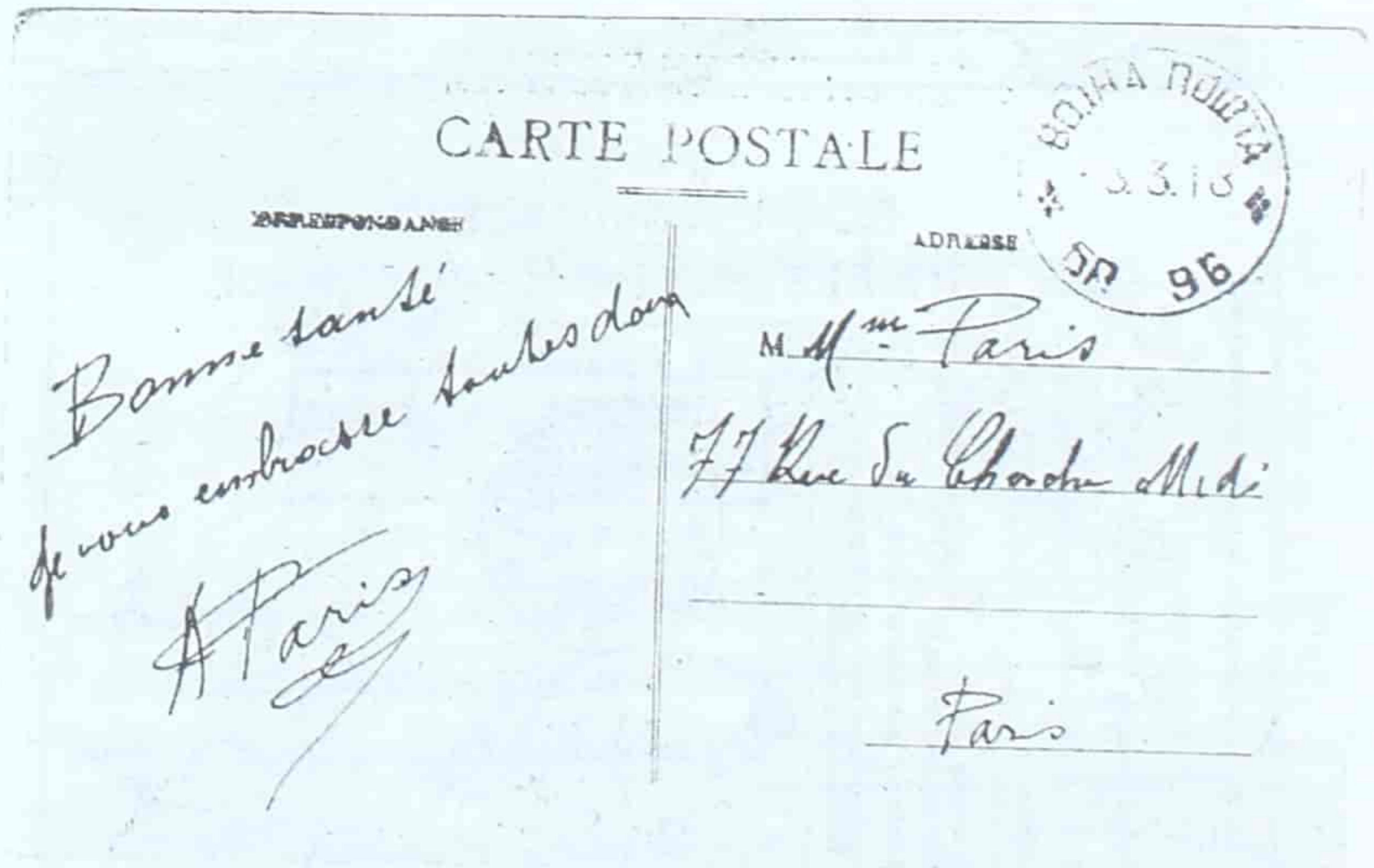
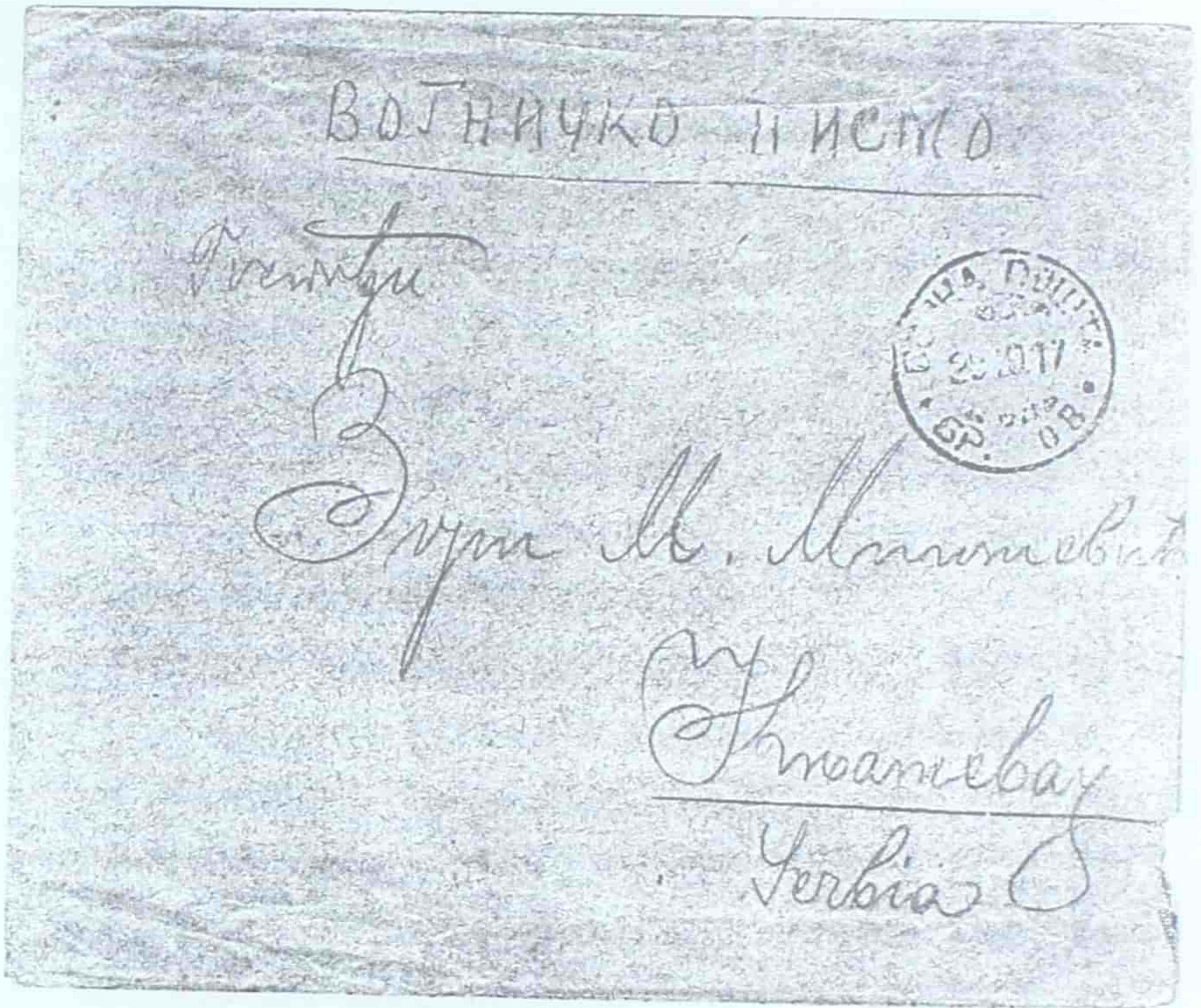
Само за адресу Теоград
 Рингваснића ул. 916

КРАЉЕВИНА ВОЈНИЧКА
 ДОПИСНА КАРТА
 СРБИЈА

Милоша
 Тим Милошевић

Само за адресу Милоша

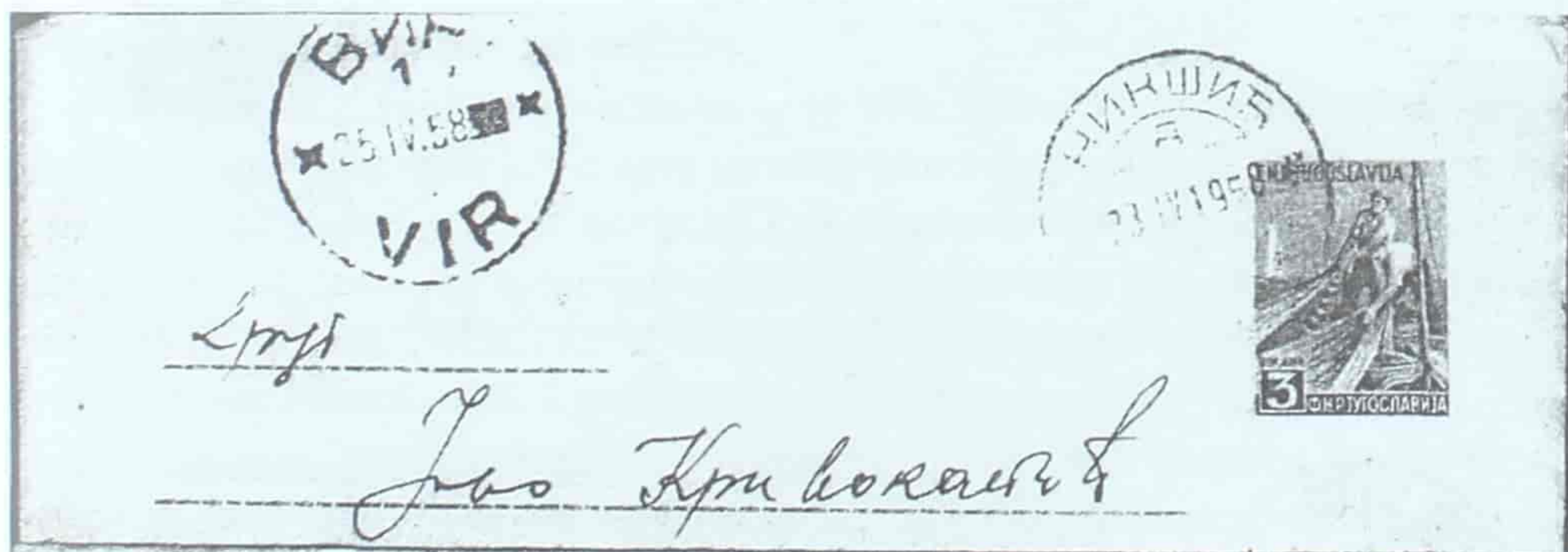

UPOTREBA ŽIGOVA U NEOVLAŠĆENOM POSEDU

dr Mirko Caran

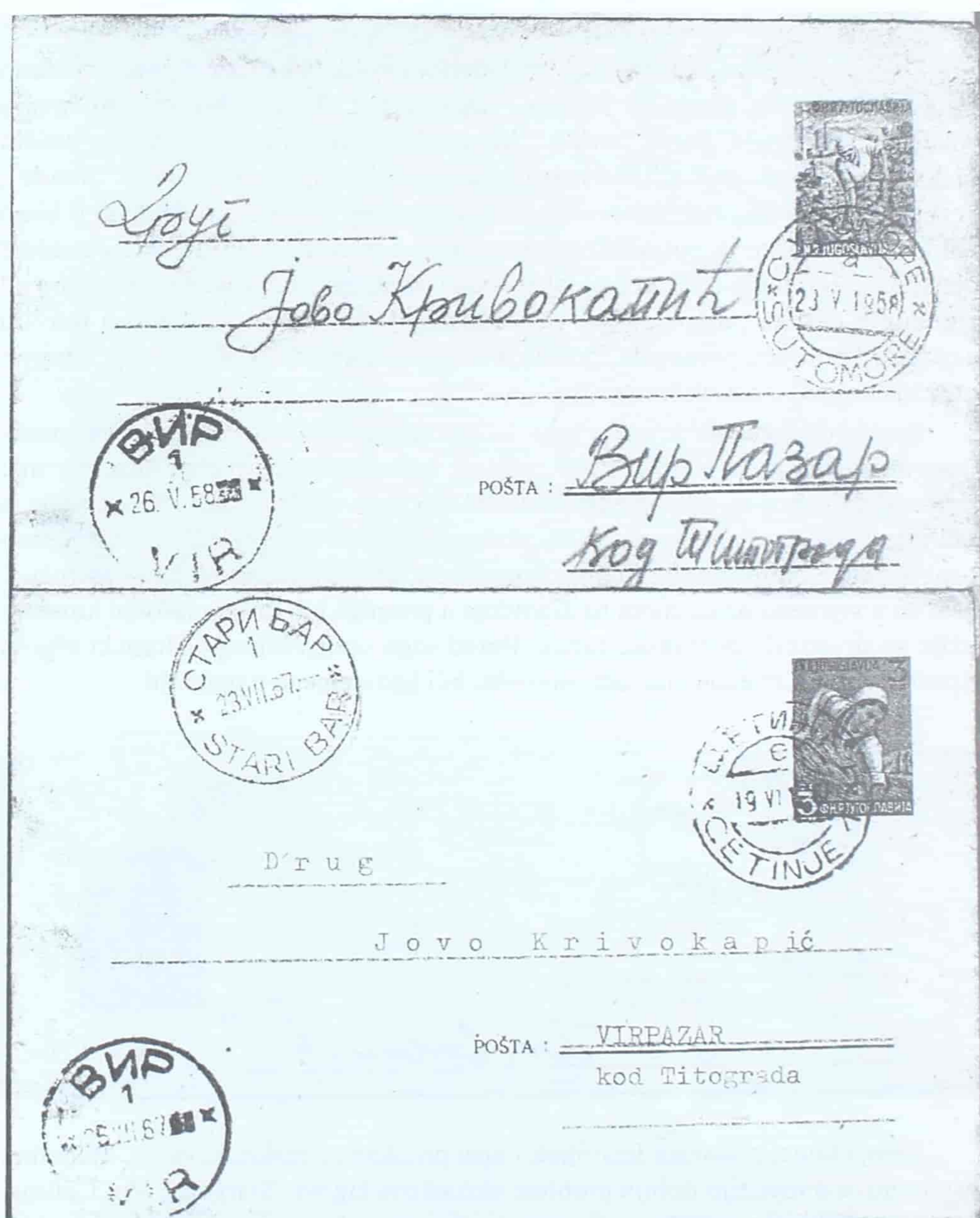
Domaće filatelističko tržište je poslednjih nekoliko godina bukvalno izloženo poplavi raznih falsifikata ili sličnih “rukotvorina” koje ozbiljno ugrožavaju spokojstvo sakupljača. Pored “pravih”, klasičnih falsifikata gde je ceo filatelistički objekat falsifikovan, najčešći vid neispravnosti predstavljaju razni oblici “dorade”, što znači da je na originalnu osnovu nadograđen (čitaj odštampan) detalj koji bitno menja značaj marke ili poštanskog formulara – celine. Postoji i treća mogućnost koja se sastoji u tome da je ceo objekat proizveden, na primer pismo sačinjeno od originalnih delova pomoću kojih je formiran filatelistički objekat, po pravilu naknadno i pomoću pomagala, poštanskih žigova, koji su najčešće najčudnijim putevima dospeli u neovlašćene ruke.

Ovde su prikazani primeri takvih “proizvoda”. Na kovertima – celinama masovnog izdanja iz 1948. i 1949. godine napisana je istovetna adresa i ime primaoca, s time da su dva od ovih koverata žigosana aprila i maja 1958. godine, a treći jula 1967. godine. Upotrebljeni poštanski žigovi su očigledno neovlašćeno dospeli u ruke autora ovog falsifikata, a sami falsifikati izvedeni su nestručno, pošto su u vremenu označenom na žigovima u prometu bili drugi masovni koverti i važile su drugačije poštanske tarife. Pored toga upotrebljeni poštanski žigovi pripadaju različitim epohama, odnosno nisu bili istovremeno u upotrebi.

Prema tome, prikazani falsifikati i nisu problem za raskrinkavanje. Međutim, sasvim novu dimenziju dobija problem ako se ovi žigovi (Stari Bar, Vir, Cetinje, Sutomore, Nikšić) upotrebe za formiranje “crnogorskog pisma”, sa crnogorskim markama iz epohe, i to na primer sa više vrednosti pa se na taj način priredi prava

“filatelistička poslastica”. U tom slučaju prevara će biti daleko ubedljivija, odnosno neprepoznatljiva u prvi mah.

PREVARE SA PROSPEKTIMA ZA NAJAVU NOVIH MARAKA

dr Jovan Veličković

PTT Jugoslavije je 1972. godine pripremio prigodno izdanje od dve marke i jednog bloka povodom obeležavanja 80. rođendana predsednika Republike Tita, sa nominalama od 0,50 i 1,25 dinara, odnosno 10 dinara za blok. Kada su marke i blok bili odštampani, pre puštanja u promet, izgleda da je na najvećem državnom nivou bilo zaključeno da marke estetski ne zadovoljavaju, tako da je celo izdanje uništeno. Sačuvano je izgleda samo nekoliko malih tabaka i blokova koji su se nekoliko godina docnije pojavili u inostranstvu. Odštampano je novo izdanje sa prihvatljivim likovnim rešenjem i pušteno je blagovremeno u prodaju. Ove su marke katalogizirane u Katalogu Jugomarke pod brojem 1344/5, odnosno Blok 18, a u katalogu Michel pod brojem 1466/7 i blok 17.

Ni katalog Jugomarke ni filatelistički časopisi ne pominju prvobitne neizdate marke, ali ih Michel katalog navodi pod brojevima I, II i III. Michel prikazuje slike ovih maraka, navodi da su štampane u ofset štampi i zupčane 12 ½. Iako se ove marke nisu pojavile na šalteru, Jugomarka je po tadašnjoj praksi najavljivanja novih izdanja blagovremeno odštampana prospekt za nove marke, sa slikom maraka i bloka, prigodnim tekstom o biografiji Josipa Broza Tita, najavom tiraža, 750.000 kom. od 0,50 dinara, 250.000 komada od 1,25 dinara i 140.000 blokova; marke su štampane u ZIN-u Beograd, u tehnici jednoboje duboke štampe, dok je blok štampan u kombinaciji jednoboje duboke i ofset štampe. Iako marke nisu izdate, određeni broj prospekata poslat je izgleda velikim trgovcima u inostranstvu, radi blagovremene porudžbine ovih maraka.

U prospektu, same marke, kako je to uobičajeno kod prospekata za nova izdanja kod većine poštanskih uprava u svetu, nisu bile prevučene belom crtom, što je otvorilo mogućnost falsifikovanja. Pre izvesnog vremena imao sam u ruci "koverat prvog dana", sa nalepljene obe marke i blokom, poništeni žigom prvog dana PRVI DAN ZAGREB PREMIERE JOUR 25.05.72.09 41101. I marke i blok bili su u ofset štampi, blok u propisanoj dimenziji, precizno zupčani 12 ½. Tek naknadnim pregledom ustanovio sam da se radi o falsifikatima isečenim iz prospekta, zupčanje je izvedeno vrlo preciznim filigranskim radom izbivanja zumbom jednog po jednog zuba iz slike prospekta. Falsifikat lako može da zavarava interesenta jer originala tih maraka koliko znam nema u našoj zemlji, a u katalogu Michel je naveden pogrešan podatak o načinu štampanja ovih maraka. Na slici 1 prikazan je prospekt za te marke, a na slici 2 falsifikovani koverat prvog dana koji je predmet ovog članka.

sl. 1

sl. 2

Sličan, ali nešto drugačiji vid prevare sa prospektima za nova izdanja pamtim iz početka devedesetih godina. PTT Jugoslavije štampao je tada prigodni blok sa četiri marke povodom Šahovske olimpijade u Novom Sadu. Marke su štampane od

strane firme Courvoisier višebojnom heliografurom (prema katalogu Michel u raster-dubokoj štampi), kao zupčan i nezupčan, brojevi kataloga Jugomarke 2331/2338. Za najavu ovog izdanja štampan je 1990. godine prospekt kod štamparije Forum (?) u ofset štampi, sa markama u prirodnoj veličini i bojama sličnim originalu, opet bez bele crte preko maraka. “Blok” nešto veći od originala, sa zaostalim oznakama izbora boja za štampanje na donjoj ivici, ponuđen je tada jednom od zagriženih sakupljača specijaliteta maraka Jugoslavije za velike pare kao “probni otisak firme Courvoisier”, iako se radilo o bezvrednom komadu papira, ali je prodaja na sreću bila blagovremeno sprečena (slika 3).

sl. 3

U domen falsifikovanja spada i izrada i upotreba lažnog pečata za overavanje originalnosti sa oznakom JV u krugu. Ovom prilikom moram da upozorim da se povremeno pojavljuju i marke sa originalnim pečatima “DT” i “J.Bar”, koji su izgleda neovlašćeno došli u posed nesavesnih pojedinaca koji ih sad i koriste.

MARKE SA LUMINISCENTNIM ODSJAJEM

Prim. dr Aleksandar Brusin

Na zapadno - evropskom filatelističkom tržištu sredinom pedesetih i početkom šezdesetih godina XX veka, pojavile su se marke sa fluorescentnim papirom i fosforoscentnim nanosom kao krik mode: zapadna Nemačka na redovnim (franko) markama 1956/7 godine¹, Švedska i Danska 1961.^{2,3}, Engleska 1959⁴ i Francuska⁵ sa fosfornim trakama 1969/70 godine. Taj trend nastavljen je do današnjeg dana, posebno sa fosfornim izdanjima na franko markama Engleske i Francuske.

Baveći se ispitivanjima i studijom naših redovnih (franko) maraka, zapazio sam skoro u istom periodu (1958), pojavu luminiscentnog odsjaja, ako se marke izlažu uticaju ultravioletnog svetla, kvarc lampe. Izgledom iste marke, istih motiva i slika, na pogled jednakog papira, ponašale su se drugačije pod uticajem pomenute svetlosti. Jedne su ostale nepromenjene, dok su druge dobijale luminiscentni odsjaj. Ovo svojstvo papira zainteresovalo me je pa sam posmatrao i upoređivao svaku vrednost iz svake emisije redovnog izdanja. Pojavu refleksije i promenu kolorita papira na markama "turistički motivi" pod uticajem ultravioletnog svetla, zapazili su i drugi autori ^{6,7,8}.

Raspolažući sa solidnom količinom brojnog materijala franko maraka, došao sam do zaključka da se radi o

posebnoj vrsti papira koji ne treba mešati sa fluorescentnim jer on ima posebna svojstva i karakteristike. Razlike se ogledaju u sledećem:

- a) Fluorescentne marke, izložene dejstvu ultraljubičastog svetla posle gašenja lampe, još vrlo kratko vreme zadržavaju češće žutu ili belu fluorescenciju ^{2,3};
- b) Papir maraka sa luminiscentnim odsjajem izložene uticaju ultravioletnog svetla luminisciraju različito, što zavisi od kolorita aditiva (oplemenjivača) koji se dodaje papirnoj masi pri izradi papira. Kolorit odsjaja može biti: beo, žućkast, crvenkast, crvenkasto-ljubičast, jorgovanast i dr., a posle gašenja svetla, gube se ta svojstva, nema nikakvog odsjaja i izjednačuje se sa običnim papirom.

Prve naše marke na kojima se zapaža luminiscentni odsjaj, štampane su u dubokoj linijskoj štampi sa motivima bazične industrije i glavnih gradova republika iz 1958. godine⁹. Marke su štampane na dve vrste papira⁷:

- a) Običnom belom ili blago žućkasto-belom;
- b) Isto takvom sa luminiscentnim odsjajem.

Razlike papira uočavaju se kad se na izgled dve iste marke posmatraju pod uticajem ultraljubičastog svetla. Običan

papir ostaje nepromenjen, a drugi daje luminiscentni odsjaj. Ovo saznanje pobudilo je interesovanja i za drugim redovnim markama. Rezultati su bili pozitivni. Luminiscencija postoji i na ostalim izdanjima maraka bazične industrije i glavnih gradova republike. Zatim, redovnim i dopunskim izdanjima maraka sa likom Maršala Tita, izdanjima sa motivima turizma, poštanskim motivima, spomenicima revolucije, markama za automate sa likom Predsednika Tita⁹.

Interesovanja se nisu zaustavila samo na iznetom materijalu. Ispitivao sam luminiscenciju na prigodnim i doplatnim izdanjima za isti i kasniji vremenski period i rezultati su bili pozitivni. Prigodne i doplatne marke iz tog i kasnijeg perioda postoje na obe vrste (običnom i luminiscentnom papiru):

- "Marke sa motivima turističkih mesta 1959;
- Drugi slet za telesno vaspitanje "Partizan", Beograd, 1959;
- XVII Olimpijade u Rimu, 1960;
- II izdanje sa motivima turističkih mesta, 1962;
- 70 godišnjica rođenja Maršala Tita;
- Skulpture Ivana Meštrovića;
- 100 godišnjica osnivanja I Internacionale, 1964;
- Doplatne marke crvenog krsta: 1959, 1960, 1961, 1962 i kasnija, zajedno sa borbom protiv tuberkuloze;
- Doplatne marke solidarnosti;
- XIX Olimpijade u Meksiku, 1968;
- Univerzijada u Zagrebu, 1987;

- Doplatne marke dečije nedelje i dr.⁹"

Emisija jednog izdanja ne mora da sadrži marke na obe vrste papira. U brojno ispitanom materijalu, konstatuje se znatno ređa frekventnost luminiscentnog papira u odnosu na običan, a kod nekih vrednosti je vrlo retka. Kod pojedinih nominala, međusobni odnos obe vrste papira Industrije I, je različit. Neke postoje samo na običnom papiru (marka od 10,00 i 50,00 din.) i na njima za sada nije registrovana pojava luminiscencije¹⁰. Druga izdanja, štampana su samo na papiru sa luminiscentnim odsjajem: dopunsko, u promenjenim bojama s likom Maršala Tita od 0,80 i 1,20 din. iz 1972. godine i marke za automate sa istim likom. Kolorit luminiscentnog odsjaja može biti različit: žućkasto-beo i jorgovanasto-ljubičast (poštanski motivi), beo i crvenkast (spomenici revolucije, 1974)¹¹, žućkasto-zelen, ljubičasto-jorgovanast (poštanski motivi). Sličnu luminiscenciju nalazimo i kod redovnih maraka s turističkim motivima i kulturno-istorijskim spomenicima (fontane i česme). Intenzitet odsjaja nije uvek isti. Slabiji je ili jači, svetliji ili tamniji u zavisnosti od boje marke, kolorita gumiranja, strukture i debljine papira.

Interesantno je pomenuti, da u emisiji jednog istog izdanja (različita štampanja), možemo naći marke iste nominale, štampane na dve, pa i tri vrste različitog papira, odnosno onih koji daju različitu boju luminiscentnog odsjaja. Postoje na markama turizma i poštanskih motiva. Ovo ide u prilog, da

su marke jednog istog izdanja, više puta štampane na različitim vrstama pomenutog papira.

L i t e r a t u r a

1. Michel: Deutschland-spezial Katalog 1996, Bundesrepublik, 1530, München;
2. Specialkatalogen Sveriges frimrken i frg, 72, 1988;
3. Specialkatalogen Övriga nordens Danmark, Frimrken i frg, 463, 1988/89;
4. Michel: Europa-Katalog West 1997/98 (A-L), Grosbritannien, 872, München;
5. Yvert et Tellier, timbres de France, 1996, (tom I), 123, k.br. 1536B;
6. Dejan Tubinović: Raznolikost redovnih maraka s motivima turizma. Filatelista, 171, 6-9, 1977. Prosveta, Beograd;
7. Nenad Bilbija i Vitomir Milićević: Redovno izdanje maraka "Turistički motivi", Marka (filatelistički časopis), 2, I, 20.24, 1991. "Petar Leković", Beograd;
8. Stanislav Čičerov: Redovne znamke Jugoslavije z motivi turističkih krajev zdne v letih 1971 do 1983. Filatelistični zbornik, I/83, Ljubljana;
9. "Jugomarka": Katalog poštanskih maraka jugoslovenskih zemalja, 165, 165/68, 174/75, 178/79, 181, 301/06, "Forum", Novi Sad, 1991;
10. A. Brusin: Specijalizacija redovnih maraka. Industrija iz 1958., Fila Hobby, M.M. 12,14/16, 1999., Beograd;
11. Michel: Europa Katalog, West (A-L), 1997/98., Jugoslawien, 1470, München.

N I Š

KALENDAR SUSRETA FILATELISTA U 2001. GODINI

24. mart	subota	29. septembar	subota
21. april	subota	20. oktobar	subota
26. maj	subota	17. novembar	subota
30. juni	subota	8. decembar	subota
5. avgust	subota		

Organizator: Filatelističko društvo "Niš"
Hol bioskopa Doma vojske Jugoslavije
od 9 - 15 casova.

Rezervacije i informacije: (018) 523-548, 23-590 (Vukadin Dimitrijević)
(018) 716-185 (Slavoljub Marković)

KATALOZI, STUDIJE, PUBLIKACIJE

Miodrag R. Vuković: **Katalog celina jugoslovenskih zemalja**
Tom I knjiga 1, Srbija 1873-1921, Beograd 2000.

Proteklih nekoliko godina karakteriše svojevrsna živost u izdavačkoj produkciji srpske filatelije. Treba verovati da je to istovremeno oznaka očekivane zrelosti nastale kroz okupljanje intelektualnog jezgra u brojnim klubovima Saveza filatelista Srbije, kroz izraziti takmičarski duh koji brusi kvalitet na nacionalnim filatelističkim izložbama i najzad, kroz prezentirane kvalitetne tekstove kompetentnih autora u časopisu "Filatelista". Ovakvi tokovi znače postupnu prekretnicu u sadržaju filatelističkog angažmana, podrazumevaju dugogodišnja proučavanja, analize i upoređivanja, temeljno poznavanje specijalizovanih područja i očekivano donose kvalitativne promene. Svojevremeno mladi lavovi, postaju aktuelni autoritativni bardovi.

Još nije splasnulo oduševljenje povodom knjige "Vojna granica", autora Vojina Višackog, kao ni povodom filatelističkog priručnika Dragana Despotovića, a već ima povoda za nova zadovoljstva. Dugo pripremana i sa nestrpljenjem očekivana, iz štampe je krajem prošle godine najzad izašla prva knjiga prvog toma Kataloga celina jugoslovenskih zemalja. Ona sadrži dva dela – uvodni, edukativni, sa izuzetno korisnom i lepo obrađenom nomenklaturom pojmova koji se koriste u ovoj filatelističkoj disciplini, kao i drugi koji je osnovni, poštanske celine Srbije 1873-1921. godine. Predviđena je još jedna knjiga ovog toma, a još uvek se ne zna tačno koliko će knjiga obuhvatiti drugi tom. Kapitalni poduhvat koji pored znanja i filatelističke erudicije, uz pozamašnu finansijsku potporu, zahteva i izuzetno mnogo energije i koncentracije da se sve to obavi sa što manje propusta. Jer, to se radi sada i ko zna ko i kada u budućnosti ponovo. Zadovoljstvo nam je priredio Miodrag Vuković, nekadašnji urednik časopisa "Filatelista", po profesiji novinar i

Mnogo informacija za sakupljače:
detalj Kataloga celina jugoslovenskih zemalja

Том I рри: Србија и Црна Гора до 1921.

3 mm
3А7
ИС
ЗАТВОРЕНА
ДОПИСНА КАРТА
5 (PARA) KB No. 1 I Ошвар се окидањем избушеног оквира.

Кад се ове затворене дописне карте шаљу ван месног поштанског реона, ваља, уз утиснуту марку, прилепити још и марку која недостаје.

Bemerkung auf der Rückseite Напомена на полеђини

1 (13) јули. Прво издање затворених дописница; вредности ознака 1893. са ликом краља Александра Обреновића V у кварту из 1890; текст црн; код 5 пара размак редова натписна 3 мм, а вертикална напомена са завршном тачком; код 10 пара размак редова 3,5 мм; напомена на полеђини дворедна, први ред завршава се речју „ваља“, а други спојним „достаје“; иварт и рез урађени у Берлину, двобојни књиготасак Државне штампарије у Београду на плавичастозеленом картону.

1) 5 (пара), плавичастозелена/црна	*	•	☐
А) вертикална напомена цела на адресној страни			
а) вредности ознака без оштећења	10	8	25
б) оштећена лево горе, сломљено „П“	10	8	25
В) вертикална напомена почиње на полеђини карте			
а) вредности ознака оштећена горе лево	10	8	25
б) вредности ознака оштећена доле десно	10	8	25
2) 10 (пара), црвена/црна			
А) „3“ у „ЗАТВОРЕНА“ изнад „С“ у „ДОПИСНА“	15	10	20
В) „3“ у „ЗАТВОРЕНА“ изнад „ИС“ у „ДОПИСНА“			
а) вредности ознака без оштећења	10	8	15
б) вредности ознака оштећена доле десно	15	10	20
Г) са „Кад се ове“ и „утиснуту марку“ на полеђини	30	25	40

Штампане у таблицама од четири (2x2) карте. Код KB 21A оштећен је леви оквир вредности ознаке, а грешка KB 21BbF је случајна и јавља се само у делу тиража, због отиска слепог материјала („шпис“). Карта KB 21Ba јавља се два пута у штампарском табакју.

publicista, a inače uvaženi poznavalac ove materije u jugoslovenskoj i svetskoj filateliji.

Kako sam autor najavljuje, krajem 2001. godine trebalo bi da se pojavi iz štampe i prva knjiga drugog toma – Zajednička izdanja Jugoslavije 1941-2000. godina, a moguće je i druga knjiga prvog toma – Crna Gora 1888-1915. godina. Katalog je štampan dvojezično, na sprskom i nemačkom jeziku, a naredna izdanja će možda biti i na engleskom jeziku. To samo potvrđuje široku zainteresovanost u svetu za temeljnu obradu poštanskih celina ovog područja.

Na svu sreću, zainteresovanih sakupljača kao i vrsnih poznavalaca istorije poštanskih celina našeg područja, nema malo. verovatno će stoga i kritička promišljanja o Vukovićevom katalogu biti pozitivno nijansirana. Verovatno će neko smatrati da ima i nekih suštinskih, metodoloških propusta, pored štamparskih grešaka koje su očevidne. Ovakvi izdavački poduhvati treba da su uvek praćeni bezbednim finansijskim zaleđem filatelističke organizacije ili poštanske uprave, a to onda podrazumeva ekipiranje tima koji odgovara za recenziju, lektorisanje, grafički dizajn, do svih onih detalja koji čitaocu obezbeđuju elegantno uvođenje u logično sistematizovan sadržaj i zadovoljstvo u preglednom čitanju i nalaženju odgovora na sopstvena pitanja. Moglo se sve to učiniti i u ovom poduhvatu, ali nije. Autor je bio očigledno do te mere zanet željom da svoj deo posla obavi na što bolji način, pa je prenebregao potrebu da svoj, besprekorno visok stepen znanja, kruniše perfekcijom i u svim drugim pratećim elementima publikacije. Imajući u vidu ono što nam pruža ovaj prvi deo od svega što se najavljuje, treba verovati da će u narednim izdanjima biti manje uočenih propusta, a ponuđeni katalog u celini nesporno zaslužuje čestitke i podršku. Stranice filatelističke periodike, dakle i našeg "Filateliste", treba potpuno ovoriti za konstruktivan dijalog i dobronamerne kritičke prikaze ovog i sličnih izdanja, što će koristiti ne samo autoru već i najširem krugu sakupljača. Ni jedna oblast u filateliji nije definitivno i potpuno istražena i zaokružena i teško da iko može samostalno poneti barjak apsolutnog znanja. A kada se neko, kao što je u ovom slučaju Miodrag Vuković, približi tom barjaku, onda to treba na odgovarajući način vrednovati i uvažavati.

Jovan Reljin, Bogdan Petrović

KUPUJEM:

MARKE, PISMA, CELINE, DOKUMENTA, ESEJE I PROBE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
TAKSENE, SUDSKE, GRADSKE, PRIVATNE, REKLAMNE, DOPLATNE, ETIKETE,
PISMA I DOPISNICE PRIVATNIH IZDAVAČA, KNEŽEVINE I KRALJEVINE SRBIJE,
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE I CELOG SVETA DO 1946. GOD.

PLAĆAM ODMAH

tel: 011/ 558 322, mob. 063/ 80 95 168

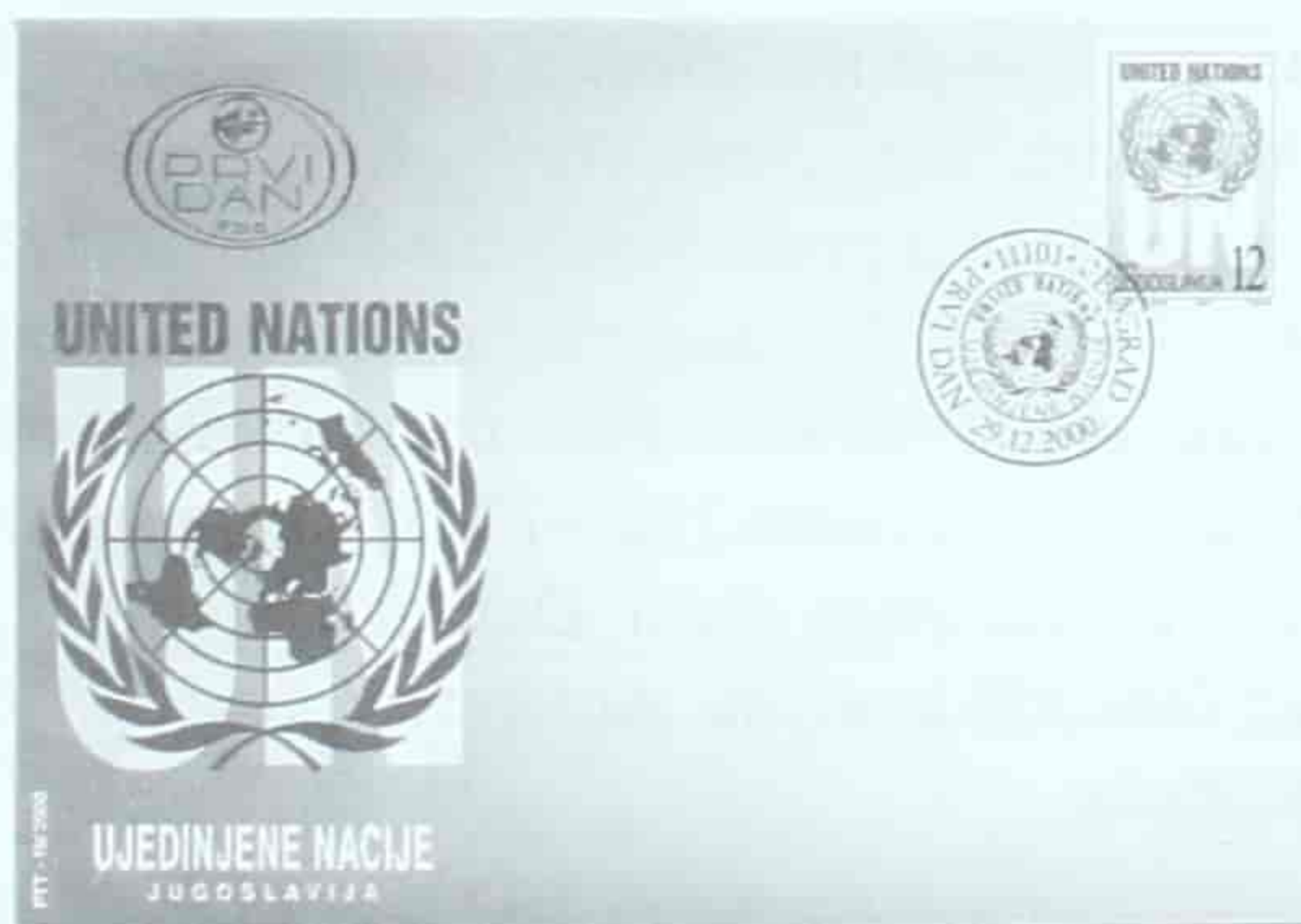
NOVA IZDANJA ZJPTT

Jovan Reljin

Sa zadovoljstvom sam preuzeo dužnost koju mi je Uređivački odbor časopisa poverio – da kroz redovnu kolumnu komentarišem nova izdanja maraka, koverata i dopisnica Zajednice JPTT. Aktuelna nacionalna filatelija je uvek bila i biće početak i kraj kruga u kome se začinje ljubav prema ovom hobiju i u kome se nalaze toliki prostori za proučavanja, specijalizaciju, formiranje zbirki i realne nade za izlagačke uspehe. Svaka marka, svako novo izdanje je provokativan izazov da se u kontaktu sa njom nešto novo nauči i upozna iz raznih disciplina koje čine neophodan okvir opšte kulture čoveka. Na ovaj način, Uređivački odbor želi da učestvuje u tome.

Kraj prošle godine obeležila su dva, od inače četiri predviđena izdanja maraka, koja beleže zaustavljanje aktuelnog toka istorijskog hoda po mukama naše zemlje. Ponovo smo primljeni u Ujedinjene nacije i Organizaciju za evropsku bezbednost i saradnju. Bez aktivnog učešća u okvirima evropskih i svetskih integracija, ne mogu se planirati utemeljeni koraci u sutrašnjicu. Dovoljan razlog da se takvi koraci obeleže putem maraka. Na otprilike ovako obrazloženu inicijativu, Upravni odbor ZJPTT prihvatio je moj predlog za dopunu Programa izdanja prigodnih poštanskih maraka i sada predstoji izdavanje još dve marke koje će obeležiti i prijem naše zemlje u Međunarodni monetarni fond i druge svetske i evropske finansijske institucije, kao i uključivanje SR Jugoslavije u Pakt za stabilnost jugoistočne Evrope i Savet Evrope. Ova izdanja je realno očekivati tokom prvog proleća ovog milenijuma. Za brojne sakupljače na evropsku temu, eto prilike da obogate svoje zbirke i sa našim izdanjima, kojih već poduže nije bilo na ovu temu.

Po već ustaljenoj praksi, prvo izdanje maraka i u ovoj godini posvećeno je pročišćavanju duša nakon novogodišnjih i božićnih gozbi. Manastiri kao duhovna baština pravoslavlja negovanog

vekovima, zahvalna su tema za kolekcionare. Za razliku od proteklih godina, uz uvek obaveznu stručnu saradnju mr Slobodana Mileusića, direktora Muzeja Srpske pravoslavne crkve u Beogradu, ove godine prikazani su Vatoped i Esfigmen, dva od brojnih pravoslavnih manastira koji se nalaze u društvu sa Hilandarom, na Svetoj Gori u Grčkoj. Prema datom stručnom obrazloženju, brojne svetogorske manastire, a posebno ova dva, pomagali su tokom istorije srpski vladari, a Stefan Nemanja i Đurađ Branković pominju se kao drugi ktitori ovih manastira. Marke su štampane u šalterskim tabacima od 25 komada, puštene u promet 26. januara 2001 godine, a grafičku obradu na njima potpisuje Radomir Bojanić, akademski slikar iz Beograda.

Kao drugo izdanje iz ovogodišnjeg programa, Zajednica JPTT je emitovala marku posvećenu velikom jubileju – 175 godina osnivanja i rada Matice srpske. Pionirsku ulogu je ova institucija kulture i obrazovanja srpskog naroda ostvarila u skoro dva veka svoga postojanja i nije slučajna podatak da je prvi put na markama obeležena tek njena 150-godišnjica. Tada je, januara 1975. godine, na marki prikazana naslovna strana prve sveske Letopisa i panorama nekadašnjeg Novog Sada. Na ovoj, koja je izašla 16. februara 2001. godine, u šalterskim tabacima od 25 komada, prikazana je zgrada Matice srpske u Novom Sadu, u likovnoj obradi Radomira Bojanića.

Dve nedelje pre nego što je emitovana marka, na ovu temu bilo je još jedno lepo izdanje – poštanska vrednosnica, masovni koverat sa uštampanom poštanskom markom čija je nominalna vrednost označena slovom "A". Prema Pravilniku o poštanskim markama i vrednosnicama, ova celina se koristi za tarifiranje usluge prenosa pisama prve stope težine, putem običnog rukovanja, a dimenzije koverta su 160 x 115 mm. Na uštampanoj marki je panorama Novog Sada sa znakom Matice srpske. Na levoj strani koverta prikazana je zgrada Matice srpske, sa znakom i jubilarnim godinama 1826-2001. Štampa je dvobojna – crtež je umbra-žgana-sijena, a ton je oker staro zlato. Datum puštanja u prodaju je 3. februar 2001. godine, a tiraž 600.000 komada. Autorstvo potpisuje Radomir Bojanić, a štampu TEKOM iz Beograda.

I najzad, treće izdanje predviđeno za prva dva meseca ove godine, takođe je deo već prepoznatljive prakse, lepa serija od četiri vrednosti koje prikazuju zaštićene životinjske vrste. Prikazani su beli medved, lav, peruanski pingvin i japanski makak. Izbor je obavljen u Zoološkom vrtu na Paliću, koji je navršio 50 godina uspešnog postojanja i rada. Likovnu obradu ovih maraka potpisuje Marina Kalezić, akademski slikar iz Beograda. U uobičajenom formatu u tabaku od pet kompletnih serija štampanih horizontalno zajedno, sa uvek zanimljivom vinjetom u sredini, ovo izdanje pušteno je u promet 23. februara 2001.

N O V I S A D

KALENDAR SUSRETA FILATELISTA U 2001. GODINI

12. maj	subota
15. septembar	subota
24. novembar	subota

Organizator: Savez filatelista Vojvodine i Društvo filatelista i numizmatičara Novi Sad
Hol osnovne škole Đorđe Natošević, M. Gorkog 54
od 9 - 15 časova.

Prijave i obaveštenja: (021) 462-187 (H. Čamdžić), (021) 434-456 (S. Kiš)
(021) 396 -696 (P. Jovanović)

IZ PREDSEDNIŠTVA SFS

PRED NASTAVAK SKUPŠTINE SFS

U razmaku od samo dve nedelje, u Beogradu je održana još jedna sednica Predsedništva Saveza filatelista Srbije. Na dnevnom redu bili su: priprema za nastavak redovne Skupštine Saveza, razmatranje prijema novih društava i tekuća pitanja.

U raspravi o nastavku sednice Skupštine, konstatovano je da su sve primedbe na tekst Statuta, koje je Skupština prihvatila, uključene u prečišćen tekst. U međuvremenu, dostavljene su nove koje je Predsedništvo takođe razmatralo i jedan broj usaglasilo sa predlagačima pa su i one uključene u konačnu verziju Statuta.

Predsedništvo je prihvatilo predlog da se donese skupštinska odluka kojom će se brisati iz Statuta odredba o imenovanju članova Predsedništva SFJ iz redova članova Predsedništva SFS, kao nesaglasna sa odredbama u predlogu novog Statuta SFJ. Pred održavanje sednice, Statut SFS je predat registracionom organu.

U skladu sa članom 11 Statuta, Predsedništvo je raspravljalo o ispunjavanju uslova za prijem u Savez šest filatelističkih društava. Predsedništvo je zaključilo da su ova društva formirana neposredno pred saziv redovne Skupštine pa se nije moglo raspravljati o njihovom prijemu pre ove sednice. Takođe, dokumentacija koja je dostavljena nije kompletna. Ni jedno od ovih

društava nije podnelo pismeni zahtev za prijem, već je društvo koordinator dostavilo papire za svih šest društava. Primećeno je da se išlo za tim da se samo formalno ispune uslovi za registraciju, pri čemu registracioni organ nije vodio računa i nije mogao znati da su pojedina lica navedena u aktu o osnivanju već članovi drugih društava i da navedeno ne odgovara faktičkom stanju i stvarnim težnjama filatelističke organizacije za omasovljavanjem. Društva čiji je prijem pokušao na ovaj način registrovana su 23. januara ove godine.

Zaključujući raspravu o ovom pitanju, Predsedništvo je donelo jednoglasnu odluku da se prijem ovih šest društava u Savez odloži.

Predsedništvo je prihvatilo inicijativu članova Predsedništva iz Vojvodine da se uvede jedinstveni registar svih članova Saveza, koji će olakšati komunikaciju među filatelistima. Takođe je osnažen predlog kojim se utvrđuje da svaki član SFS može ostvarivati svoja prava isključivo preko svog matičnog društva ili kluba.

Predsedništvo je prihvatilo zahtev g. Branka Lazarevića, člana sekcije za maksimafiliju da Savez finansijski pomogne izdanje maksimum karata "Kraljice šaha".

Predsedništvo je donelo odluku da se Aleksandar Krstić, član filatelističkog

društva "Srpski filatelistički klub" isključi iz Saveza filatelista Srbije.

U obrazloženju odluke kaže se da Aleksandar Krstić u dužem vremenskom periodu deluje protiv interesa Saveza filatelista Srbije, putem aktivnosti na formiranju paralelnog Saveza i neistinitih napisa u štampi koji diskredituju rad organa Saveza i njegovog rukovodstva. Prilikom donošenja odluke Predsedništvo je imalo u vidu i

odluke koje je prethodno doneo Savez filatelista Jugoslavije.

Član Predsedništva SFS iz Vojvodine Husein Čamdžić obavestio je da je na sednici Predsedništva SF Vojvodine odlučeno da se Dragan Tajti, zbog nedolaska na sednice Predsedništva, zameni Aleksandrom Zarićem. Predsedništvo je prihvatilo ovaj predlog.

ATESTATORI SAVEZA FILATELISTA JUGOSLAVIJE

Pri Savezu filatelista Jugoslavije postoje stručni ispitivači – atestatori koji ispituju ispravnost, odnosno originalnost poštanskih maraka i drugih filatelističkih objekata.

Iz Saveta atestatora Jugoslavije, dostavljen nam je spisak ovlašćenih atestatora SFJ.

Red. broj	Prezime i ime	Upis u Registar	Ispitivač atestator	Znak ispitivača (punca)	Područje ispitivanja-atestiranja
1.	Jovan Veličković	Pre 1. IV 1993. (imenovan 1977)	na neodređeno vreme		Srbija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina (do 1918) i Jugoslavija
2.	Bogdan Petrović	3. V 2000.	na neodređeno vreme		Srbija i Crna Gora
3.	Mirko Caran	3. V 2000.	na neodređeno vreme		Poštanske celine Srbije i Crne Gore kao i vojne pošte Srbije i Crne Gore (uključujući i period Drugog svetskog rata)
4.	Miodrag Mrđa	3. V 2000.	na neodređeno vreme		Fiskalne marke Srbije i Crne Gore
5.	Zoran Bošković	23. I 2001.	na neodređeno vreme		Marke Republike Srpske (bez lokalnog izdanja "Doboj") i marke Republike Srpske Krajine.

NASTAVAK SKUPŠTINE 17. MARTA

Predsedništvo Saveza filatelista Srbije održalo je 8. marta još jednu sednicu koja je na dnevnom redu imala pripremu predstojeće Skupštine.

Članovi Predsedništva su informisani o aktivnostima u vezi sa registracijom Statuta. Predsedništvo je ocenilo da su preduzete sve neophodne mere kako bi se proceduralno okončao taj posao.

Imajući u vidu prethodne dogovore o održavanju Skupštine SFJ i svoje obaveze koje iz njih proističu, Predsedništvo je donelo odluku da se Skupština Saveza filatelista Srbije održi 17. marta.

Predsedništvo je obavешteno o osnivanju paralelnog Saveza filatelista Srbije. Istaknuto je da je Srpski filatelistički klub iskorišćen za osnivanje novih društava a sa tim društvima i novog Saveza. Pokazan je zapisnik sa osnivačke Skupštine pa je jasno da su predstavnici ovih društava insistirali na ravnoravnom učešću u radu redovne Skupštine Saveza filatelista Srbije (3. februara ove godine) iako su prethodno pristupili novom Savezu.

Predsedništvo je zaključilo da filatelistička društva učlanjena u novi Savez, kao i njihovi članovi, ne mogu biti istovremeno članovi Saveza filatelista Srbije (koji je osnovan 1948. godine).

Takode je ocenjeno kao neprihvatljivo da se pored postojeće organizacije filatelista u Srbiji, pod imenom Savez filatelista Srbije, formira još jedna sa istim imenom. Kako je rečeno, među osnivačima paralelnog Saveza našlo se filatelističko društvo koje je ubrzo po svom osnivanju, u redovnoj proceduri primljeno u Savez filatelista Srbije i ima dva svoja predstavnika u Skupštini.

Predsedništvo je zaključilo da je time Srpski filatelistički klub prekršio odredbe Statuta SFS o organizaciji Saveza pa je (s jednim uzdržanim glasom) donelo odluku da se filatelističko društvo Srpski filatelistički klub isključi iz Saveza filatelista Srbije.

Na prethodnoj sednici Predsedništva odobrena je finansijska podrška za izdanje maksimum karata "Kraljice šaha". U međuvremenu, zbog nesolidne izrade, podnosilac zahteva je zatražio od Predsedništva da povuče svoju odluku o finansiranju, s tim da se podnosiocu izade u susret kada se za to steknu uslovi. Predsedništvo je prihvatilo takav zahtev.

Na zahtev Saveza filatelista Vojvodine, Predsedništvo je donelo odluku da izdvoji 6.000 dinara i na taj način podrži prisustvo vojvodanskih filatelista na Novosadskom sajmu ovoga proleća.

FILATELISTIČKA DRUŠTVA I KLUBOVI
U REGIONIMA I GRADOVIMA REPUBLIKE SRBIJE
ČLANOVI SAVEZA FILATELISTA SRBIJE (STATUT SFS, ČLAN 11)
- STANJE NA DAN 8. MART 2001-

Red. broj	Naziv filatelističkog kluba	Sedište filatelističkog društva ili kluba	Broj članova
1.	Aleksandar Tarakanov	Valjevo	37
2.	Apatin	Apatin	12
3.	Bački Petrovac	Bački Petrovac	11
4.	Banjica	Beograd	22
5.	Bečej	Bečej	10
6.	Beograd	Beograd	75
7.	Braničevo	Požarevac	25
8.	Evžen Deroko	Beograd	10
9.	Kosmaj	Mladenovac	13
10.	Kosmos	Zemun	72
11.	Niš	Niš	10
12.	Novi Sad	Novi Sad	52
13.	Pančevo	Pančevo	15
14.	Podrinje	Šabac	10
15.	Sava	Beograd	20
16.	Senta	Senta	15
17.	Šid	Šid	30
18.	Stari grad	Beograd	10
19.	Subotica	Subotica	10
20.	Šumadija	Kragujevac	11
21.	Vračar	Beograd	78
22.	Vrbas	Vrbas	10
23.	Vršac	Vršac	15
24.	Železničar	Beograd	10
25.	Zrenjanin	Zrenjanin	12
		U k u p n o	595

IN MEMORIAM

Poznati grafički radnik, dobar drug, veliki prijatelj filatelista i sportista, Vojislav Voja Janković preminuo je 23. januara ove godine.

Kao dečak u rodnom Bavaništu zalazio je u seosku kafanu i kidao sportske strane iz novina u ramu okačenom na zidu. Bilo je to u vreme kada je naša reprezentacija igrala na Svetskom prvenstvu u Urugvaju. Tako se Voja preko fudbala vezao za sport uopšte.

Kasnije je i sam igrao fudbal u podmlatku "Grafičara". O markama nije još razmišljao, sve dok nije došao u štampariju "Globus". Te 1935. godine Voja je nosio korektorne šifove na čitanje u poštansku štedionicu, koja se nalazila u hotelu "Moskva". Za trud je od službenika dobijao po dinar časti, a jednom prilikom, neko mu je utrapio koverat pun poništenih maraka. Koverte sa markama su učestale i Voja ih je uredno slagao u kartonsku kutiju za cipele ne znajući šta sa njima da radi.

Rat je prošao i pedesetih godina Voja se setio svojih maraka. Zaljubljenik u sport počeo je da odvajati marke sa sportskim motivima. Vremenom su mu olimpijade postale uža specijalnost.

Bio je član filatelističkog društva "Beograd". Blage naravi i nesebičan, uvek dobro raspoložen i sa osmehom, prihvatao je mnoge obaveze.

Onima koji su ga poznavali lik Vojislava Voje Jankovića ostaće u trajnom sećanju.

(B.S.)

ФИЛАТЕЛИСТА FILATELISTA

ЧАСОПИС САВЕЗА ФИЛАТЕЛИСТА СРБИЈЕ

Излази четири пута годишње.

Примерак 60 динара. За чланове Савеза
филателиста Србије примерак 30 динара.

Годишња претплата за Југославију 240
динара; за иностранство 480 динара.

Поштански трошкови се плаћају посебно.
(за авионску пошту + 30 динара за Европу,
односно 60 динара за прекоморске земље).

Мали огласи до 20 речи 200 динара; свака
даља реч 5 динара; за правна лица: 1/1
страна 1.000 динара.

Published four times a year by Union of
Philatelists of Serbia.

Address: Sremska 6/IV, YU-11000 Belgrade;

Tel/fax: +381 11 638 751

PO Box 702

Little advertisements: first 20 words DM 30.00;
each additional word DM 0.20.

Unless otherwise stated, all items may be
reprinted, provided that the proper information is
given of source and author.

*Рукописи се не враћају.
Марке или други
материјал послије због
снимања враћамо у
прејорученом писму или по
договору.*

*Препишмавање
дозвољено, уз навођење
извора и аутора, уколико
другачије није наведено.*

Издавач:

Савез филателиста Србије

Администрација:

Београд, Сремска 6/IV

тел. 011/638-751

e-mail: philserb@EUnet.yu

YU ISSN 0430-4063

Тираж: 400

Štampa:

MOTIV

САВЕЗ
ФИЛАТЕЛИСТА
СРБИЈЕ

ФФ

ОСНОВАН 1948

БЕОГРАД, СРЕМСКА 6